

TAMPEREEN YLIOPISTO
Johtamiskorkeakoulu

TERVEYSPERUSTEINEN VEROTUS JA KULUTTAJAN KÄYTTÄYTYMINEN
VALINTATILANTEISSA

- Voidaanko elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla vaikuttaa yksilön valintoihin ja saavuttaa terveyshyötyjä?

Saana Aronen

Pro gradu -tutkielma
Taloustiede
Maaliskuu 2017

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu

ARONEN SAANA: Terveysperusteinen verotus ja kuluttajan käyttäytyminen valintatilanteissa – Voidaanko elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla vaikuttaa yksilön valintoihin ja saavuttaa terveyshyötyjä?

Pro gradu -tutkielma, taloustiede, 63 s
Ohjaaja: Matti Tuomala

Elintarvikkeet ovat välttämättömyyshyödykkeitä ja niiden hintaan liittyvät kysymykset ovat toistuvasti esillä niin kuluttajien, poliitikkojen, tutkijoiden kuin mediankin keskusteluissa. Viime vuosina myös kiinnostus terveysperusteista elintarvikeverotusta kohtaan on yhä enenevässä määrin nostanut päätään, koska tarve terveellisten elintapojen ja yksilön elintarvikevalintojen taloudellisia ohjauskeinoja kohtaan on tunnistettu aiempaa vahvemmin.

Perinteinen kuluttajan valintateoria nojaa oletukseen rationaalisesta kuluttajasta, joka maksimoi omaa hyötyään ja osaa tehdä omalta kannaltaan optimaalisimmat valinnat. On kuitenkin olemassa lukuisia empiirisiä tilanteita, joita standardi taloustieteellinen valintamalli ei pysty selittämään, vaan kuluttajat käyttäytyvät monin tavoin *väärin*. Verotuksella saavutettavat hyvinvointivaikutukset riippuvat kuluttajien reaktioista veroihin ja niistä seuraaviin hintojen muutoksiin. Koska tapa, jolla todellisuudessa hyvinkin epätäydellisen rationaaliset yksilöt näihin tekijöihin reagoivat määrittyy pitkälti psykologisesti, voisivat behavioristisen taloustieteen kautta saadut päätelmät merkittävästi muuttaa ajatuksia optimaalisesta verotuksesta.

Muun muassa alkoholin riskikulutuksen ja tupakoinnin aiheuttamat terveyshaitat pyritään jo ehkäisemään vaikuttamalla haitallisten aineiden saatavuuteen ja yksilöiden käyttötottumuksiin julkisin toimin, esimerkiksi verotuksella. Koska yksilön epäterveellisillä ruokatottumuksilla on niin ikään vakavia seuraamuksia, voidaan yhtä lailla myös elintarvikkeiden erilaista verokohtelua pitää mielekkäänä. Elintarvikkeiden terveysperusteinen verotus on äärimmäisen ajankohtainen teema Suomessa juuri nyt, sillä jäätelön ja makeisten valmistevero poistui käytöstä vuoden 2017 alusta. Samanaikaisesti esimerkiksi sokeriverolle ja muille haittaveroille on vankat perusteet.

Tutkielmassa perustellaan terveysperusteisen verotuksen tarvetta käyttäytymistaloustieteellisestä näkökulmasta ja haetaan kirjallisuuden pohjalta ymmärrystä siihen, pystytäänkö elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla vaikuttamaan yksilön valintoihin ja saavuttamaan terveyshyötyjä. Verotarkastelun kohteeksi on valittu nimenomaan elintarvikkeet, koska epäterveellisen ruokavalion mittavin haittavaikutus – ylipaino – on tällä hetkellä merkittävimpiä terveysongelmia maailmassa.

Terveysperusteisten elintarvikeverojen sekä terveellisten elintarvikkeiden hintatukien potentiaali vaikuttaa väestötason kulutukseen on pystytty tieteellisesti osoittamaan. Toistaiseksi kerätty todistusaineisto on kuitenkin suhteellisen vähäistä ja olemassa oleviin veroihin keskittynyttä. Lisäksi maailmalla ollaan erimielisiä siitä, mitkä veromallit tai toimenpiteet olisivat tehokkaimpia aikaansaamaan toivottuja ruokavaliomuutoksia, sillä kohdennettujen elintarvikeverojen vaikutus ruokavalintoihin ja lopulta terveyteen on monimutkainen yhtälö. Selkeää kokonaiskuvaa verojen tarjoamista mahdollisuuksista ei ollakaan vielä pystytty rakentamaan.

Asiasanat: Behavioristinen taloustiede, kuluttajan valintateoria, verotus, syntivero, elintarvike, terveystaloustiede, terveyden edistäminen, vaikuttavuuden arviointi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. KULUTTAJAN KÄYTTÄYTYMINEN VALINTATILANTEISSA – MITEN KULUTTAJA TEKEE VALINTOJA?	5
2.1 Kuluttajan valintateoria, perusmalli	5
2.1.1 Hinnan muutoksen vaikutus kuluttajan tasapainoon	9
2.2. Behavioristisen taloustieteen näkökulma kuluttajan valintoihin	9
3. VEROTUS JA SIIHEN LIITTYVÄT KÄSITTEET	14
3.1 Verotuksesta yleisesti	14
3.2 Arvonlisävero	15
3.3 Valmistevero	16
3.4 Kysynnän hintajousto	17
4. SYNTIVEROTUS	19
4.1 Taustaa	19
4.2 Syntiverojen käyttö	20
4.3 Pehmeä paternalismi ja sen haasteet elintarvikekontekstissa	21
4.4 Behavioristinen taloustiede ja veropolitiikka	22
5. TERVEYSPERUSTEINEN ELINTARVIKEVEROTUS	23
5.1 Tarvitaanko terveysperusteista elintarvikeverotusta?	23
5.2 Elintarvikkeiden profilointi	25
5.3 Elintarvikkeiden verotusmallit	26
6. ELINTARVIKKEIDEN ERILAINEN VEROKOHTELU	28
6.1 Ruoan ainesosaan kohdistuvat verot	28
6.1.1 Sokerivero	28
6.1.2 Suolavero	29
6.1.3 Rasvavero	30
6.2 Elintarvikeluokkaan kohdistuvat verot	31
6.2.1 Virvoitusjuomavero	31
6.2.2 Lihavero	32
6.2.3 Makeis- ja jäätelövero	33
6.2.4 Snack- / roskaruokavero	34
6.3 Terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteet	37
7. TERVEYSPERUSTEISEN ELINTARVIKEVEROTUKSEN VAIKUTTAVUUS	39
7.1 Elintarvikeverojen vaikuttavuus	39
Esimerkkicase 1: Rasvavero	42
Esimerkkicase 2: Varoitusmerkit tuotepakkauksissa	43
7.2 Terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden vaikuttavuus	45
7.3 Yhteenveto	46
8. POHDINTA	48
LÄHTEET	56

1. JOHDANTO

Elintarvikkeet ovat välttämättömyyshyödykkeitä ja niiden hintaan liittyvät kysymykset ovat toistuvasti esillä niin kuluttajien, poliitikkojen, tutkijoiden kuin mediankin keskusteluissa ja kannanotoissa. Viime vuosina myös kiinnostus terveellisten elintapojen ja yksilön elintarvikevalintojen taloudellisia ohjauskeinoja – etenkin terveysperusteista verotusta – kohtaan on enenevissä määrin nostanut päätään.

Elintarvikkeiden terveysperusteinen verotus on äärimmäisen ajankohtainen teema myös Suomessa, sillä jäätelön ja makeisten valmistevero poistui käytöstä vuoden 2017 alusta. Samanaikaisesti esimerkiksi sokeriverolle ja muille haittaveroille on yhä vahvemmat perusteet, sillä ylipainoisten määrä on kasvanut huolestuttavasti ja ilmiö näkyy erityisesti lapsissa ja nuorissa. Nykyisin noin joka kymmenes leikki-ikäinen ja joka viides kouluikäinen lapsi on ylipainoinen tai lihava (Sosiaali- ja terveysvaliokunta 2016). Valtamediassa onkin lähikuukausina uutisoitu huolestuttavasta nykytrendistä, joka on johtanut jopa siihen, että ”osa lapsista ei pääse enää kyykkyyn eikä pysty istumaan selkä suorassa” (HS 15.12.2016). Ylipaino ja sairaudet kävelevät käsi kädessä, ja esimerkiksi kakkostyyppin diabetesta sairastavien määrä maassamme on kasvanut räjähdysmäisesti. Nuorten liiallinen energiansaanti yhdistettynä minimaaliseen liikkumiseen muodostaakin eräänlaisen aikapommin.

Terveyden edistämisessä ja sairauksien ehkäisyssä ihmisen omilla elintavoilla ja elinoloilla on keskeinen merkitys (STM 2013). Samalla on kuitenkin selvää, että myös yhteiskunnalla on oma vastuunsa, sillä ihmisen elintavat ovat voimakkaasti sidoksissa hänen fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöönsä. ”Make the healthy choice the easy one” on Ottawan julistuksesta (WHO 1986) alkaen ollut tärkeä terveyden edistämiseen liitetty voimalaus, eikä suotta – usein nimenomaan ympäristön muutokset ovat tehokkaimpia tapoja edistää väestön terveyttä. (Puska 2010, 62.) Nykyaikana terveyden edistämistä pyritään toimeenpanemaan useilla eri tasoilla globaalista paikalliseen (Puska 2010, 63). Suomessa Sosiaali- ja terveysministeriöllä on yleinen ohjaus- ja valvontavastuu kansamme terveyden edistämisestä ja ministeriön toimilla vaikutetaan esimerkiksi väestön elintapoihin sekä elinympäristöön, joiden molempien tulisi olla terveyttä edistäviä (STM 2013).

Ravitsemuksella on keskeinen merkitys yksilön hyvinvointiin ja terveyteen. Valtion ravitsemusneuvottelukunnan (2014, 11) mukaan terveellisen ruokavalion mahdollisuuksista edistää terveyttä ja pienentää lukuisten sairauksien riskiä on vakuuttavaa tutkimusnäyttöä. Vastaavasti epäterveellisellä ruokavaliolla on terveyshaittoja, joista mittavin on nimenomaan edellä mainittu ylipaino, joka kuuluu merkittävimpiin kansallisiin terveysongelmiin tämän päivän Suomessa (VM 2010, 118).

Toistaiseksi pyrkimykset parantaa yksilöiden ruokavaliota ovat keskittyneet lähinnä ravitsemussuosituksiin pohjautuvaan ravitsemuskoulutukseen ja ravintosisältötaulukoiden käyttämiseen elintarvikepakkauksissa. Tämä strategia perustuu kuitenkin yksilöiden kykyyn tehdä oikeita ratkaisuja, eikä se selvästikään toimi enää, jos tarkasteluun otetaan esimerkiksi lihavuusluvut tai niin sanottujen elintapasairauspotilaiden määrä. (Ball ym. 2011; Mozaffarian ym. 2014.) Käyttäytymistaloustieteilijät ovatkin jo vuosikymmeniä kartuttaneet tietämystä siitä, että klassiset taloustieteelliset oletukset kuluttajan rationaalisesta käyttäytymisestä ja kyvystä tehdä oman hyvinvointinsa kannalta optimaalisia kulutusvalintoja ovat puutteellisia. Tarve laajemmille yhteiskunnallisille muutoksille yksilöiden elinympäristössä on siis ilmeinen.

Muun muassa alkoholin riskikulutuksen sekä tupakoinnin aiheuttamat terveyshaitat pyritään jo ehkäisemään vaikuttamalla haitallisten aineiden saatavuuteen ja yksilöiden käyttötottumuksiin julkisin toimin (STM 2013), esimerkiksi verotuksen kautta. Koska yksilön epäterveellisillä ruokatottumuksilla on niin ikään vakavia seuraamuksia (ks. esim. Aro ym. 2012, 355), voidaan yhtä lailla myös elintarvikkeiden erilaista verokohtelua pitää mielekkäänä (STM 2013). Epäterveellisten elintarvikkeiden verottamista onkin esitetty yhdeksi keinoksi ohjata kuluttajien valintoja terveyden kannalta suotuisammaksi, sillä epäterveellisten hyödykkeiden suhteellisen ankaralla verotuksella voi olla kulutusvalintoja korjaava ja yksilön itsensä hyvinvointia lisäävä vaikutus (Lacanilaon ym. 2011; VM 2010, 119).

Kansainvälisesti katsottuna Suomella on hyvä maine ravitsemukseen ja terveyteen liittyvissä asioissa muun muassa terveellisen kouluruokailun ja elintarviketeollisuuden tuotekehitysoisaamisen myötä. Elintarviketeollisuudessamme onkin jo pitkään kehitetty aiempaa terveellisempiä elintarvikkeita yhtenä merkittävänä kilpailukeinona. (Sosiaali- ja terveysvaliokunta 2016.) Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysvaliokunta (2016) näkee, että terveysperusteisella verotuksella on mahdollista luoda vielä lisää kannustimia sellaiselle terveys- ja hyvinvointitavoitteita tukevalle tuotekehitykselle, joka on samalla kansantaloudellisesti järkevää.

Erilaisten elintarvikkeiden erilainen verokohtelu heijastuu lopulta niiden hintoihin. Koska vero- ja hintapolitiikka ovat tekijöitä, joilla voidaan ohjata yksilöiden kulutusta ja teollisuuden tuotekehitystä, on oleellista ymmärtää, miten kuluttaja reagoi hinnoissa tapahtuviin muutoksiin. Tässä tutkielmassa terveysperusteisen elintarvikeverotuksen tarkastelu aloitetaan kuluttajan käyttäytymisen mallintamisella. Kuluttajan käyttäytymistä tarkastellaan paitsi klassisen talousteorian pohjalta, myös behavioristitaloustieteellisestä näkökulmasta, joka ottaa huomioon myös esimerkiksi psykologisten, sosiaalisten sekä tunneperäisten tekijöiden vaikutuksen ihmisten taloudellista päätöksentekoa ja sen vaikutuksia selitettäessä ja ennustettaessa. Koska tapa, jolla todellisuudessa hyvinkin epätäydellisen rationaaliset yksilöt reagoivat veroihin määrittyy pitkälti psykologisesti, behavioristisen taloustieteen kautta saadut päätelmät voisivat merkittävästi muuttaa ajatuksia optimaalisesta verotuksesta.

Tutkielma rakentaa elintarvikkeiden erilaisen verokohtelun ja sen vaikuttavuuden teemaa paloittain: Tutkielman teoriaosuudessa käsitellään ensin kuluttajan käyttäytymistä ja verotusta erikseen, ja sen jälkeen yhdistetään nämä elementit syntiverotuksen tematiikan sekä terveysperusteisten verojen tarkasteluosioissa. Tutkielmassa perustellaan terveysperusteisen verotuksen tarvetta juurikin käyttäytymistaloustieteellisestä näkökulmasta ja haetaan kirjallisuuden pohjalta ymmärrystä siihen, pystytäänkö elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla vaikuttamaan yksilön valintoihin ja saavuttamaan terveyshyötyjä. Samalla tarkastellaan myös sitä, auttaako kuluttajan käyttäytymisen laajempi ymmärtäminen tehokkaamman veropolitiikan suunnittelussa? Mihin erilaiset elintarvikeverot perustuvat ja miksi ne voisivat toimia? Millä terveysperusteisten verojen vaikuttavuutta perustellaan tai voitaisiin perustella? Lisäksi tutkielmassa kartoitetaan, millaisia erityyppisiä mahdollisuuksia verotus terveyden edistämisen kentälle tarjoaa, missä määrin verotusta jo käytetään osana terveystaloutta Suomessa ja maailmalla sekä millaisina terveysperusteisen elintarvikeverotuksen tulevaisuudennäkymät hahmottuvat. Verotarkastelun kohteeksi on valittu nimenomaan elintarvikkeet, koska epäterveellisen ruokavalion mittavin haittavaikutus – ylipaino – on tällä hetkellä merkittävimpiä terveysongelmia maailmassa. Tutkielman runko mukailee kandidaatintutkielmaani (Aronen 2014), joskin tässä työssä ote aiheeseen on selkeästi enemmän taloustieteellinen ja aiheen käsittelytapa perustavammanlaatuinen.

Elintarvikkeisiin ja niiden verotukseen liittyessään työn aihepiiri on maailmanlaajuinen ja kansainvälisesti relevantti. Aihe on myös äärimmäisen ajankohtainen, sillä terveysperusteinen elintarvikeverotus on enenevässä määrin alkanut herättää kiinnostusta vasta viime vuosina (esim. Sacks ym. 2011; Thow ym. 2014). Etenkin Suomessa tutkimus terveyden taloudellisista

ohjauskeinoista on vielä toistaiseksi melko vähäistä (VATT 2013b). Kysymyksenä teema ei olekaan vielä läheskään loppuun käsitelty, vaan keskustelu sen ympärillä jatkuu ja ratkaisevia poliittisia päätöksiä tultaneen tekemään lähivuosina (esim. VN 2014, 44). Merkittävänä lisäarvona työn aihevalinnalle voidaan nähdä se, että lopullisia ratkaisuja ei terveysperusteisen verotuksen alalla olla Suomessa eikä maailmallakaan vielä löydetty, vaan käänteentekevää tietopohjaa ja uusia oivalluksia on tämän aiheen tiimoilta yhä mahdollista aikaansaada. Onnistuessaan tällä saattaisi olla vaikutusta terveystaloudelliseen päätöksentekoon ja kansanterveyteen myös laajemmassa mittakaavassa.

Tutkielma on rajattu koskemaan terveysperusteista elintarvikeverotusta ja sen vaikutuksia yleisellä (väestö)tasolla, eikä työssä näin ollen perusteellisesti käsitellä verotuksen mahdollisia vaikutuksia esimerkiksi eri ikä- tai sosioekonomisissa ryhmissä tai sukupuolten välillä. Tutkielmassa keskitytään ymmärtämään aiheen mahdollisuuksia ja rajoituksia kuluttajan käyttäytymisen näkökulmasta, eikä täten oteta huomioon esimerkiksi eri elintarvikkeiden tuotannosta aiheutuvia kustannuksia tai erilaisista veromalleista yrityksille ja muille toimijoille aiheutuvia hallinnollisia menoja.

2. KULUTTAJAN KÄYTTÄYTYMINEN VALINTATILANTEISSA – MITEN KULUTTAJA TEKEE VALINTOJA?

2.1 Kuluttajan valintateoria, perusmalli

Kuluttajan valintateoria on yksi taloustieteen perusteorioista. Teoria perustuu oletukseen siitä, että rationaalinen kuluttaja ostaa erilaisia hyödykkeitä tyydyttääkseen kulutustarpeitaan, ja edelleen maksimoidakseen tarpeentyydytyksen astettaan eli hyötyään. (Pohjola 2014, 40.) Kulutusmahdollisuuksien joukko X käsittää kaikki kuluttajan saatavissa olevat hyödykkeet n ja niistä muodostuvat erilaiset, lukuisat hyödykekombinaatiot. Kulutus puolestaan on kokoelma niistä hyödykkeistä x , joita kuluttaja todella päättää kuluttaa. (Cowell, 70.)

Kuluttajan valintateoria sisältää seuraavaksi esiteltävät neljä perusolettamusta (mukaillen Wilkinson 2008). Yksinkertaisuuden vuoksi seuraavassa esityksessä oletetaan, että säästämis- ja/tai velkaantumismahdollisuutta ei kuluttajalla ole.

1. Taloudelliset toimijat (kuluttajat) ovat rationaalisia

Kuluttajan käyttäytymisen taloudellisessa perusmallissa oletetaan, että kuluttajat pystyvät asettamaan kaikki mahdolliset hyödykekombinaatiot paremmuusjärjestykseen, ja edelleen kuluttajan tekemät valinnat perustuvat systemaattisesti näihin preferensseihin (Wilkinson 2008, 41). Tietyn hyödykkeen kysyttyyn määrään vaikuttavat kuluttajan tarpeiden rakenne, hyödykkeen oma hinta, muiden hyödykkeiden hinnat sekä kuluttajan tulot (Pohjola 2014, 40).

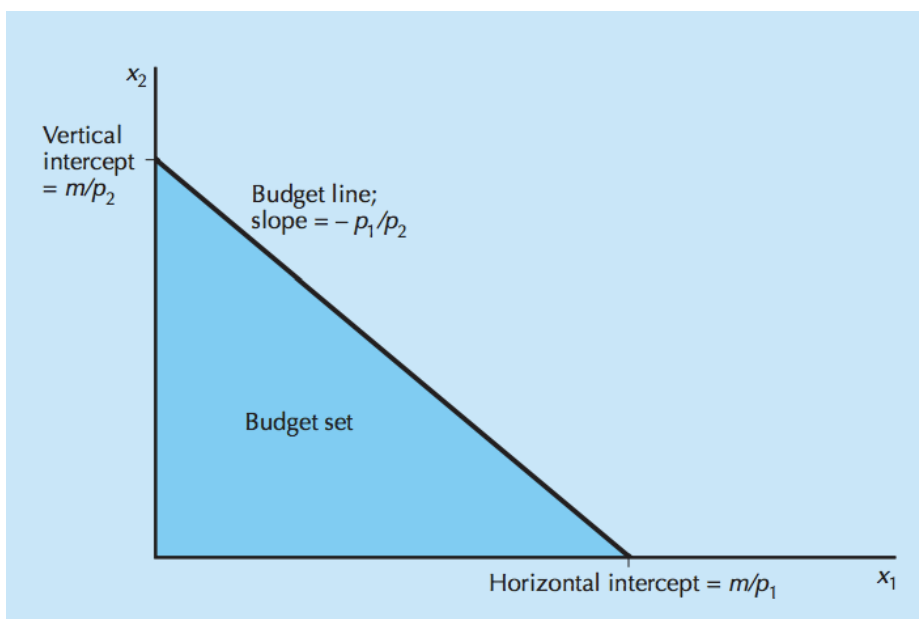
Indifferenssikäyrä (I) sisältää kaikki kuluttajan keskenään samanarvoisina pitämät kulutusyhdistelmät eli kulutuskorit. Yleensä indifferenssikäyrät ovat alaspäin laskevia ja kuluttajan preferenssit määräävät niiden kulmakertoimen eli rajasubstituutiosuhteen. Rajasubstituutioaste käyrän eri pisteissä kertoo kuluttajan subjektiivisen vaihtosuhteen, jonka mukaan kuluttaja olisi valmis vaihtamaan hyödykkeitä keskenään. (Cowell 75-80; Wilkinson 2008, 42.)

Kuluttaja ei voi valita millaisia hyödykekombinaatioita tahansa, vaan hänen valintojaan rajoittaa budjettirajoite, joka eksogeenisesti määriteltynä muodostuu kuluttajan käytettävissä olevista

resursseista m (mm. tulot, ruuan valmistamiseen käytettävissä oleva aika jne), sekä kulutettujen hyödykkeiden määristä x ja hinnoista p :

$$p_1x_1 + p_2x_2 \leq m$$

Yksinkertaisessa kahden hyödykkeen (x_1, x_2) tapauksessa budjettisuoran kulmapisteet ovat m/p_1 ja m/p_2 ja budjettisuora rajaa kuluttajan valintamahdollisuudet. (Cowell, 72; Just & Payne 2009; Varian 2010, 22.) Tilanne on havainnollistettu kuvassa 1 (s. 6).

Kuva 1: Budjettijoukko sekä budjettisuora. Budjettisuora rajaa kuluttajan valintamahdollisuudet. (Lähde: Varian 2010, 22.)

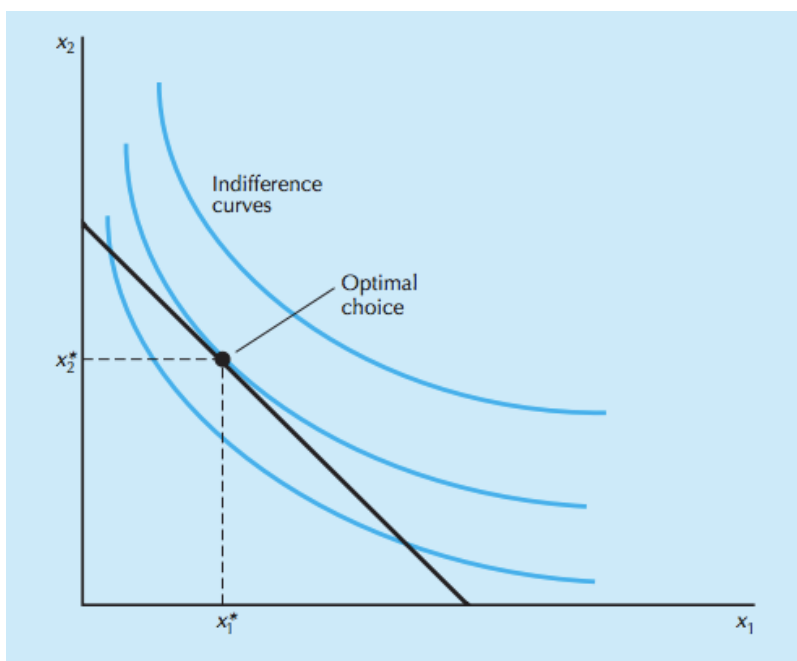
Budjettisuoran kulmakerroin on hyödykkeiden hintasuhde negatiivisena $(-p_1/p_2)$, eli jos hinnat muuttuvat, budjettisuoran kulmakerroin muuttuu (Cowell, 72). Budjettisuoran kulmakertoimen negatiivisuus kertoo sen, että toimiessaan budjettisuoralla kuluttaja joutuu supistamaan yhden hyödykkeen kulutusta lisätäkseen toisen hyödykkeen kulutusta (Wilkinson 2008, 43), sillä budjettisuoran pisteissä kuluttajan käytettävissä olevat tulot kulutetaan kokonaan.

2. Toimijat pyrkivät maksimoimaan odotettua hyötyään

Yritys tavoittelee toiminnallaan mahdollisimman suuria voittoja, mutta kuluttajan teorian puolella objektifunktio ei ole yhtä selkeä. Kuluttaja maksimoi *hyötyään*, jonka mittaaminen on usein ongelmallista. Kuluttaja kuitenkin paljastaa omalla käyttäytymisellään preferenssejään ja täten kuluttajan käyttäytymisen tarkkailu antaa mahdollisuuden mallintaa hänen käyttäytymistään (Cowell, 72, 83-84). Yksilön voidaan olettaa saavan hyötyä muun muassa (tulevaisuuden) terveydestä (Just & Payne 2009).

Kuluttaja valitsee kulutettavat määrät siten, että hänen tarpeensa tulevat mahdollisimman hyvin tyydytettyä annetuilla hinnoilla ja tuloilla. Indifferenssikäyrästä ja budjettisuora yhdistämällä löydetään se hyödykekombinaatio, joka maksimoi kuluttajan hyödyn. Kuluttajan hyöty maksimoituu siis siinä pisteessä, jossa budjettisuora tangeeraa yhtä indifferenssikäyrästä. (Cowell, 81.) Tilanne on havainnollistettu kuvassa 2 (s. 7).

Useimmat hyödykkeet ovat normaalihyödykkeitä, jolloin niiden kysyntä kasvaa käytettävissä olevien tulojen kasvaessa. Säännöstä poikkeuksena ovat inferioriset hyödykkeet, joiden suhteen tulojen kasvu saa aikaan kysynnän heikkenemisen. Esimerkiksi peruna on tällainen inferiorinen hyödyke, jonka kulutusta korvataan tulotason noustessa osittain vihanneksilla. (Pohjola 2014, 54-55.)

Kuva 2: Kuluttajan optimaalinen valinta. (Lähde: Varian 2010, 74)

3. Kuluttajan hyöty perustuu täysin itsekkäisiin tavoitteisiin, eikä valinnoissa oteta muiden hyötyä huomioon

Kuluttaja pyrkii systemaattisesti maksimoimaan omaa, henkilökohtaista hyötyään ja tarpeentyydytyksen astettaan. Mallissa ei ole mahdollisuutta ottaa huomioon muunlaisia tavoitteita.

4. Toimijoilla on konsistentit aikapreferenssit, jotka noudattavat vähenevän hyödyn mallia

Kuluttajat joutuvat jatkuvasti tekemään päätöksiä kulutuksensa ajoittamiseen liittyen, esimerkiksi: ”ostanko uusimman puhelinmallin nyt vai odotanko että sen hinta laskee” tai ”investoinko säästöni rahastoon ja odotan saavani rahalle tuottoa, vai ostanko säästöilläni auton nyt”.

Kulutus on kuluttajalle arvokkaampaa nyt kuin myöhemmin. Yksilöt myös arvostavat nykyistä, välittömästi saatavaa hyötyä enemmän kuin myöhemmin saatavaa. Suuri osa ihmisistä esimerkiksi ottaisi mieluummin 100€ nyt kuin 110€ kuukauden päästä. (Samson 2014.) Samaan tapaan heti maksettavaa kustannusta pidetään suurempana kuin myöhemmin maksettavaa. Diskonttaus on matemaattinen toimenpide, jolla eri aikoina toteutuvat hyödyt ja kulut muunnetaan keskenään vertailukelpoisiksi arvottamalla tulevaisuuden tapahtumat nykyarvoonsa. Tulevaa kulutusta siis diskontataan jollakin korolla. (Mukaillen Thaler 2015, 106.)

Terveystaloustieteessä pyritään ymmärtämään mahdollisimman tarkasti sellaista yksilöiden mielessä tapahtuvaa diskonttaamista, joka on heidän terveysvalintojensa (esim. tupakoinnin lopettaminen, elämäntapamuutos) taustalla. Kuluttajien mielessä tapahtuvan diskonttaamisen systemaattinen ymmärtäminen voisi tarjota merkittävän kilpailuedun erilaisten taloudellisten ohjauskeinojen suunnittelulle.

2.1.1 Hinnan muutoksen vaikutus kuluttajan tasapainoon

Julkisen vallan politiikka vaikuttaa yksilön käytettävissä oleviin tuloihin ja budjettirajoitteeseen. Samoin muutokset elintarvikkeiden verotuksessa heijastuvat lopulta niiden hintoihin. Näin ollen on oleellista ymmärtää, miten kuluttaja reagoi hinnoissa tapahtuviin muutoksiin. Talousteoriassa hinnan nousu merkitsee kuluttajan ostovoiman pienentymistä eli se rajoittaa kuluttajan kulutusmahdollisuuksia. Perusmallissa kuluttaja siirtyykin hinnan nousun myötä alemmalle indifferenssikäyrälle. Hyödykkeen hinnan laskulla puolestaan on vastakkainen vaikutus.

Vaihtoehtoisten tarjolla olevien hyödykkeiden merkitys korostuu yksittäisen hyödykkeen hinnan muuttuessa. Perinteisen luokittelun mukaan hyödykkeet voivat olla toistensa suhteen joko substituuotteja, komplementteja tai toisistaan riippumattomia. Substituutit ovat vaihtoehtoisia hyödykkeitä, jotka voidaan kokonaan tai osittain korvata toinen toisellaan (esimerkiksi kahvi ja tee). Komplementtihyödykkeitä kulutetaan sen sijaan aina yhdessä (esimerkiksi sipsit ja dippi). Kahden riippumattoman hyödykkeen kulutus ei ole millään tavalla yhteydessä toisiinsa, eikä toisen kulutuksessa tapahtuva muutos täten vaikuta mitenkään toiseen (esimerkiksi tee ja dippi). (Ks. esim. Murphy, Owens, Sweet & MacKillop 2016.)

Elintarvikkeiden reaalihintojen muutoksella on sitä suurempi merkitys yksilölle, mitä suuremman osuuden tuloistaan hän käyttää ruoan hankintaan (Cornelsen ym. 2015). Mitä vähemmän yksilön budjetissa on liikkumavaraa, sitä helpommin tietyn yksittäisen tuotteen hinnan nousu saa kuluttajan korvaamaan kyseisen tuotteen toisella vastaavanlaisella tuotteella, tai luopumaan tuotteen kulutuksesta jopa kokonaan.

2.2. Behavioristisen taloustieteen näkökulma kuluttajan valintoihin

Perinteisen kuluttajan teorian mukaan yksilöt siis tekevät kaikki kulutukseen liittyvät päätöksensä, myös elämäntapaansa koskevat valinnat, täysin rationaalisesti. Kuluttajat ovat Homo economicuksia, lyhyesti ekoneja. (Thaler 2015, 18.) Todellisuudessa voidaan kuitenkin olettaa, että kuluttajien rationaalisuus toteutuu ainoastaan joissain harvoissa tapauksissa. On olemassa lukuisia empiirisiä tilanteita, joita standardi taloustieteellinen valintamalli ei pysty selittämään. Ekonien maailmaan verrattuna kuluttajat siis käyttäytyvät monin tavoin *väärin* - he ovat vain ihmisiä, Homo sapienseja. Tämä puolestaan johtaa siihen, että perinteisen talousteorian ennustukset eivät pidä paikkaansa. (Thaler 2015, 18.)

Ekoneilla ei ole intohimoja, vaan he ovat kylmäverisiä optimoijia (Thaler 2015, 21). Todellisuudessa kuluttajien, Homo sapiensien, päätökset ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi heuristisia ja niihin pystytään vaikuttamaan useilla erilaisilla muuttujilla, jotka esimerkiksi Just & Payne (2009) ovat jaotelleet kolmeen luokkaan:

- a. **Primitiiviset muuttujat**, jotka määrittyvät jo ennen varsinaista päätöksentekotilannetta. Tähän kategoriaan kuuluvat esimerkiksi kuluttajan tottumukset.
- b. **Tuottajalähtöiset muuttujat**, kuten markkinointi, pakkauksen ulkonäkö ja hinta.
- c. **Yksilölähtöiset muuttujat**, kuten mieliala kulutushetkellä, impulsiivisuus, seura, haluttu annoskoko ja niin edelleen.

Behavioristinen taloustiede on taloustieteen tutkimussuunta, jossa otetaan huomioon juuri esimerkiksi psykologisten, sosiaalisten sekä tunneperäisten tekijöiden vaikutus selitettäessä ja ennustettaessa ihmisten taloudellista päätöksentekoa ja sen vaikutuksia. Behavioristinen taloustiede siis huomioi myös yksilön inhimillisen käyttäytymisen realiteetit. (Mukaiillen esim. Hursh & Roma 2015.) Behavioristisen taloustieteen katsotaan syntyneen 1970-80 lukujen vaiheessa, eli historiallisessa perspektiivissä kyseessä on suhteellisen tuore taloustieteellinen tutkimussuunta (Laibson & List 2015). Käyttäytymistaloustieteilijät ovat kuitenkin jo vuosikymmeniä kartuttaneet tietämystä siitä, että klassiset taloustieteelliset oletukset kuluttajan käyttäytymisestä ovat puutteellisia:

1. Taloudelliset toimijat (kuluttajat) eivät ole täydellisen rationaalisia

Muun muassa Herbert Simon esitti kuuluisan konseptin rajoitetusta rationaalisuudesta (engl. bounded rationality) kirjassaan ”Models of Man” jo vuonna 1957. Simonin rajoitettu rationaalisuus on yksilön päätöksentekoa kuvaava konsepti joka tarkoittaa sitä, että ihmisen rationaalista eli optimaalista valintaa päätöksentekotilanteissa rajoittavat lukuisat tekijät, kuten saatavilla olevan informaation rajallisuus, päätöksentekijän rajalliset kognitiiviset kyvyt sekä päätöksentekoon käytettävissä oleva rajoitettu aika. Toisaalta vaikka kaikki päätöksenteon kannalta oleellinen informaatio olisikin saatavilla, ei päätöksentekijällä välttämättä ole kapasiteettia prosessoida tätä informaatiota optimaalisen valinnan löytämiseksi. (Hyytinen & Maliranta 2015, 73-74.) Esimerkiksi pelkästään ruokakauppaan mennessään kuluttaja kohtaa miljoonia erilaisten

tuotteiden yhdistelmiä, jotka sopivat hänen budjettiinsa. Näiden joukosta kuluttajan pitäisi perinteisen talousteorian mukaan pystyä valitsemaan absoluuttisesti paras. (Thaler 2015, 20.)

Myös talousteoreetikko ja nobelisti Kenneth Arrow on tyrmännyt ajatuksen rationaalisuuden välttämättömyydestä. Standardi kuluttajan teoria sanoo, että hintojen muuttuessa kuluttaja valitsee uuden parhaan hyödykekorin, joka sopii hänen budjettiinsa. Arrow on kuitenkin huomauttanut, että yhtä hyvin voitaisiin rakentaa käyttäytymistaloustieteellinen, tapoihin perustuva teoria. Tällöin hintojen muuttuessa kuluttaja valitsisikin varoihinsa sopivan kulutuskorin, joka on lähimpänä hänen aiemmin kuluttamaansa koria. (Thaler 2015, 175-177.)

2. Toimijat epäonnistuvat pyrkimyksessään maksimoida odotetun hyötynsä

Koska kuluttajat eivät todellisuudessa ole täydellisen rationaalisia, he eivät ole erityisen hyviä tekemään kannaltaan optimaalisia valintoja (Congdon, Kling & Mullainathan 2009). Koska he myös käyttäytyvät toistuvasti ja ennalta arvattavasti tavoilla, jotka ovat perinteisen taloustieteellisen mallin vastaisia, he esimerkiksi tekevät sellaisia valintoja, jotka estävät heitä saavuttamasta rationaalisesti ajateltuna parhaita mahdollisia lopputulemia oman terveytensä kannalta (Just & Payne 2009). Toisaalta kuluttajat eivät myöskään aina tiedä, mikä valinta on heidän kannaltaan paras (Congdon, Kling & Mullainathan 2009). Maailmanlaajuisesti esimerkiksi pelkästään painonhallintaa tukeviin ruokavalio-ohjeisiin kulutetaan 40 miljardia dollaria vuodessa. Voidaankin vaikuttavasti argumentoida väitettä vastaan, että lihavuus olisi yksilöiden rationaalisen hyödynmaksimoinnin tulos. (Just & Payne 2009.)

Epärationalisiin ja kuluttajan hyvinvoinnin kannalta epäoptimaalisiin valintoihin on yhteydessä yksilöiden itsehillinnän ongelma. Uuden psykologisen talousteorian (Kotakorpi ym. 2011) mukaan ihmisiä vaivaava tahdonvoiman puute voi esimerkiksi johtaa haitallisten aineiden liikakäyttöön. Yksilö saattaa kyllä haluta vaikkapa syödä terveellisemmin, mutta lyhyellä aikavälillä hän lipsuu omista pitkän aikavälin tavoitteistaan, koska yksilön tämänhetkisen toiminnan hyödyt (nautinto ruoasta) saadaan välittömästi, mutta sen aiheuttamat haitat (ylipaino) ovat nähtävissä usein vasta paljon myöhemmin.

Thaler (2015, 101-102) on esittänyt mielenkiintoisen käyttäytymistaloustieteellisen esimerkin juuri tähän yksilöiden itsehillinnän ongelman liittyen. Esimerkissä pohditaan cashewpähkinäkulhon poistamista pöydältä yksilön saatavilta ennen päivällistä. Yksilö haluaisi toisaalta syödä vielä

muutaman pähkinän, mutta pelkää että pöydälle jätetty kulho saa hänet lankeamaan kiusaukseen ja syömään kaikki pähkinät. Perinteisen talousteorian mukaiselle ekonille vaihtoehdon poistaminen ei koskaan paranna tilannetta – miksi yksilö siis olisi onnellinen cashewpähkinäkulhon piilottamisesta? Taloustieteen teoria olettaa, ettei itsensä hillinnän ongelmaa ole, kuten alla oleva keskustelu osoittaa.

“Ekoni: Miksi veit cashewt pois?

Ihminen: Koska en halunnut syödä niitä lisää.

Ekoni: Jos et halua syödä lisää, miksi nähdä niiden poisviemisen vaiva? Olisit voinut yksinkertaisesti toimia mieltymystesi perusteella ja lopettaa syömisen.

Ihminen: Poistin kulhon, koska jos pähkinät olisivat olleet edelleen tarjolla, olisin syönyt niitä enemmän.

Ekoni: Siinä tapauksessa olisit mielummin syönyt niitä lisää, joten kulhon poistaminen oli typerää.” (Thaler 2015, 102.)

3. Kuluttajan hyöty ei perustu vain itsekkäisiin tavoitteisiin

Todellisuudessa kuluttajia motivoivat myös muunlaiset seikat kuin ainoastaan oman hyödyn yksipuolinen maksimointi (Wilkinson 2008, 75). Esimerkkeinä tästä ovat muun muassa käsitteet antamisen ilo ja hyväntekeväisyys, jotka molemmat tyypillisesti lisäävät yksilön hyvinvointia ja tyytyväisyyttä. Hyödyn käsite onkin monilta osin paljon monimutkaisempi kuin mitä taloustieteellinen perusmalli olettaa. Myöskään kuluttajien preferenssit eivät ole aukottoman yksiselitteisiä, vaan vaihtelevat esimerkiksi tilanteesta, seurasta ja mielialasta riippuen. Kuluttajien ei-standardit preferenssit johtavatkin siihen, että se mitä kuluttajat todella haluavat ei ole yhtäpitävä taloustieteilijöiden olettamusten ja taloustieteellisten mallien kanssa. (Congdon, Kling & Mullainathan 2009.)

Jo edellä käsitellyt yksittäiset esimerkit paljastavat standardin kuluttajan valintateorian puutteellisuuden sekä tarpeen kuluttajien käyttäytymisen laajemmalle tarkastelulle. Behavioristinen taloustiede pyrkiikin parantamaan taloustieteen selitysvoimaa ja tuottamaan realistisempia malleja ottamalla huomioon myös kuluttajien valintoihin vaikuttavia psykologisia seikkoja (Wilkinson 2008, 4). Käyttäytymistaloustieteen ajatuksia on hyödynnetty monilla eri sektoreilla rahoituksesta terveyteen ja kuluttajamarkkinointiin (Samson 2015).

Terveysverojen suhteen käyttäytymistaloustieteellä on edellytyksiä auttaa tutkijoita ja päättäjiä esimerkiksi ymmärtämään, mikseivät verot toimi suunnitellulla tavalla. Epäterveellisiin elintarvikkeisiin liittyy usein esimerkiksi vahvoja kontekstisidonnaisia tapariippuvuuksia (popcornit elokuvissa, pizza perjantaina), joiden murtamisessa edes suuret hinnanmuutokset eivät välttämättä auta (Samson 2014, 17). Lisäksi kuluttajien ruokaan liittyviin valintoihin vaikuttavat hinnan ohella toki myös monet muut tekijät, vaikkapa vallitseva ruokakulttuuri. Suomessa niin ikään aukioloaikojen vapautuminen, valikoimien parantuminen ja yhä kattavammat ruuan kotiinkuljetuspalvelut mahdollistavat aiempaa moninaisempien ruokakorien rakentamisen kellonajasta tai sijainnista riippumatta.

Edellä esitetyn perusteella voinee tiivistää, että kuluttajina emme ole ekoneita, emmekä varsinkaan identtisiä ekoneita (Thaler 2015, 177). Teorioita, joiden perusoletuksiin ekonit kuuluvat, ei silti tästä huolimattakaan tule hylätä kokonaan. Teoriat ovat hyödyllinen lähtökohta erilaisille malleille, ja joissain erityisissä, yksinkertaisissa olosuhteissa jopa likiarvo tosimaailman tapahtumista. Tosielämän tilanteet, joita ekoneihin perustuvat mallit ovat otollisia selittämään, ovat kuitenkin poikkeus, eivät niinkään sääntö. (Thaler 2015, 21.) Behavioristisen taloustieteen paikka kuluttajan valintojen ymmärtämisen ja selittämisen kentällä onkin näin ollen ilmeinen.

3. VEROTUS JA SIIHEN LIITTYVÄT KÄSITTEET

3.1 Verotuksesta yleisesti

Verojärjestelmä koostuu lukuisista erilaisista veroista, joita kannetaan verotettavien tapahtumien, esimerkiksi tulonhankinnan tai kuluttamisen perusteella. Käytössä oleva veropohja muodostuu lopulta kaikista niistä tapahtumista, jotka synnyttävät verolainsäädännön mukaisia veroseuraamuksia. (Nykänen 2013, 219.)

Verotuksen ilmeisin tarkoitus on tulojen hankinta (Tuomala 2009, 158). Toisaalta verotus on myös yksi keskeisistä tavoista, joilla julkinen valta voi vaikuttaa kansalaistensa hyvinvointiin (Orton & Davies 2009, 34). Pelkistetysti hyvä verojärjestelmä kokonaisuutena on yksinkertainen, jakaa verorasituksen oikeudenmukaisesti ja vaikuttaa talouden ja sen toimijoiden käyttäytymiseen mahdollisimman vähän (VATT 2013a, 1-2).

Veroja voidaan kerätä ansio- ja pääomatuloista, varallisuudesta sekä välillisinä veroina (Tuomala 2009, 362–366). Välilliset verot ovat tavallisesti kulutusveroja, jotka tulevat kuluttajan maksettavaksi tuotteen tai palvelun hinnassa ostohetkellä (Verohallinto 2011). Tärkeimmät Suomen verojärjestelmään kuuluvat veromuodot ovat tulo- ja arvonlisäverotus (Nykänen 2013, 219). Suomen perustuslain (luku 7, pykälä 81) mukaan verosta on aina säädettävä lailla. Näin ollen uusien veromuotojen oma-aloitteinen ”keksiminen” ei ole mahdollista, vaan päätösvalta siitä mitä ja miten verotetaan, on Suomessa varattu ainoastaan eduskunnalle (Nykänen 2013, 213-214). Lisäksi kansallinen- ja Euroopan Unionin lainsäädäntö asettavat pakottavia reunaehtoja verotukselle (VM 2013).

Kun verotuksella pyritään muuhun kuin fiskaaliseen tavoitteeseen, puhutaan verotuksen ohjaavasta vaikutuksesta: Verotuksella pyritään tällöin kannustamaan tai estämään jotakin käyttäytymistä. (Niskakangas 2014, 17.) Kyseessä on verosanktio, mikäli verotus on normiveroa ankarampaa. Verotuesta on puolestaan kyse silloin, jos verotus on normiveroa lievempää. Verotuet jaotellaan edelleen kahteen ryhmään: kannustustyyppisiin ja sosiaalisiin (Niskakangas 2011, 53-57). Ohjaaviin veroihin liittyy niin kutsuttu fiskaalinen paradoksi, eli mitä paremmin kuluttajan valintojen ohjaamisessa ja haitallisen toiminnan vähentämisessä onnistutaan, sitä pienemmät ovat verotulot. (Niskakangas 2011, 55.)

Seuraavissa alaluvuissa esitellään tämän tutkielman kannalta olennaisimmat verotukseen liittyvät peruskäsitteet. Käsitteet on käyty läpi vain sillä tarkkuudella, mikä tämän tutkielman myöhempien lukujen kannalta on tarpeellista.

3.2 Arvonlisävero

Arvonlisävero on lopullisten kuluttajien maksettavaksi tarkoitettu, lähes kaikkien tavaroiden ja palvelujen kulutukseen kohdistuva välillinen vero. Verovelvolliset yritykset sisällyttävät veron myyntihintoihinsa ja tilittävät sen valtiolle. (VM 2012.) Arvonlisäverojärjestelmä otettiin Suomessa käyttöön vuonna 1994 Euroopan Unioniin (EU) liittymisen yhteydessä. Tätä aikaisemmin yleinen kulutusverotus toteutettiin liikevaihtoverolla. Kulutusverotus on Suomessa sosiaalivakuutusmaksujakin suurempi julkisen sektorin tulonlähde. (Eerola & Rauhanen 2009, 199.)

Arvonlisäverotus on yhdenmukaistettu EU:ssa Euroopan yhteisöjen neuvoston arvonlisäverodirektiivillä (2006/112). Direktiivin mukaan jäsenvaltioilla voi olla yleinen verokanta ja lisäksi enintään kaksi alennettua verokantaa. (VM 2013.) Euroopan Unionin jäsenmaiden elintarvikkeiden arvonlisäverokannat vaihtelevat 0 ja 25 prosentin välillä elintarvikkeiden nollaverokannan ollessa käytössä Isossa-Britanniassa, Irlannissa ja Maltalla (European Commission 2016). Elintarvikkeisiin on kohdistunut viime vuosien aikana monia veromuutoksia koko EU:n alueella ja myös Suomessa on tehty lukuisia elintarvikkeiden verotusta koskettavia poliittisia päätöksiä (Peltoniemi 2013, 1; VM 2016). Tällä hetkellä elintarvikkeiden arvonlisäverokanta Suomessa on 14 prosenttia (European Commission 2016).

Terveyspoliittiset tavoitteet on huomioitu arvonlisäverotuksessa: Terveysten- ja sairaanhoito palveluna on kokonaan vapautettu arvonlisäverosta, ja lääkkeiden myyntiin sekä maahantuontiin sovelletaan alennettua verokantaa. Terveyspoliittisesta näkökulmasta katsottuna ruuan arvonlisäverotusta ei kuitenkaan ole syytä alentaa Suomessa yleisesti, sillä ylensyöminen on huomattavasti suurempi ongelma kuin aliravitseminen (Niskakangas 2011, 46-47).

3.3 Valmistevero

Valmistevero on valmistetuista tai maahantuoduista valmisteveron alaisista tuotteista maksettava vero. Valmisteveron voi säätää joustavasti erisuuruiseksi yksittäisille hyödykkeille toisin kuin arvonlisäveron (VATT 2012, 7). Suurimmaksi osaksi valmisteverojen soveltaminen EU:n jäsenmaissa kunkin maan parhaaksi katsomalla tavalla on mahdollista myös EU-lainsäädännön puitteissa. Edellytyksenä on ainoastaan, että verot eivät aiheuta rajamuodollisuuksia tai haittaa sisämarkkinoiden toimintaa. (VATT 2013b.)

Valmisteverojen keskeisin tehtävä on tuottaa valtiolle verovaroja. Vuonna 2015 valmisteveroja kerättiin Suomessa yhteensä 6 811 miljoonaa euroa, mikä vastaa noin 17 prosenttia valtion kokonaisverokertymästä (VM 1). Kuluttajan kannalta ajateltuna on oleellista huomata, että valmisteverollisesta hinnasta peritään yleensä myös arvonlisävero. Näin ollen valmistevero lisää tuotteen verorasitusta todellisuudessa enemmän kuin pelkän valmisteveron verran. (Peltoniemi 2013, 1; VM 1; VATT 2013a, 7.)

Yleisesti ajatellaan, että mikäli valmisteverolla pyritään ensisijaisesti fiskaalisiin tavoitteisiin, tulisi verotuksen kohteeksi valita sellaisia vaikeasti korvattavissa olevia hyödykkeitä, joiden kysynnän hintajousto on alhainen. Mikäli taas halutaan aikaansaada tehokas ohjausvaikutus, ovat korkean hintajouston omaavat hyödykkeet otollisia verotuksen kohteita. (Niskakangas 2011, 55.) Kulutusverotuksen tehokkuuteen liittyy myös kulutuksen ja vapaa-ajan välinen trade-off. Tämän tuloksen mukaan työn tarjontaa tukevia hyödykkeitä kannattaa verottaa suhteessa keveämmin. Tätä mekanismia ei kuitenkaan pidetä relevanttina epäterveellisten elintarvikkeiden tapauksessa. (VATT 2012, 4.)

Valmisteverot ovat joko direktiiveillä yhdenmukaistettuja tai kansallisia. Yhdenmukaistaminen tarkoittaa sitä että, Euroopan Unionin jäsenmaissa on voimassa yhtenäinen valmisteverotus, jonka piiriin kuuluvat tietyt valmisteverot, esimerkiksi tupakka- ja alkoholiverot. Yhdenmukaisten verotuksen piiriin kuuluvat tuotteet ovat siis valmisteverollisia koko EU:ssa ja niille on asetettu minimiverotaso. Osasta valmisteveroista on puolestaan säädetty kansallisesti. Suomessa on käytössä esimerkiksi kansallinen elintarvikkeisiin kohdistuva valmistevero, jolla verotetaan virvoitusjuomia. (Verohallinto 2016.)

Laki virvoitusjuomaverosta (1127/2010) koskee alkoholittomia tai vähän alkoholia sisältäviä juomia, kuten mehuja, limonadeja, kivennäisvesiä ja kahvijuomia, ja veronalaiset tuotteet määritellään laissa tullitariffinimikkeiden avulla. Tällä hetkellä virvoitusjuomien vero on porrastettu niin, että sokerittomien tuotteiden valmistevero on puolet pienempi kuin sokeria sisältävien juomien. Yli 0,5 % sokeria sisältävien virvoitusjuomien valmistevero on 22 senttiä litralta valmista juomaa, ja muiden 11 senttiä litralta.

Aiemmin käytössä olleet makeisten ja jäätelön valmisteverot poistuivat 1.1.2017 (VM 2016). Hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta päätti makeisveron poistamisesta, koska makeisvero oli EU:n valtiontukisäädösten vastainen ja kilpailua vääristävä.

3.4 Kysynnän hintajousto

Hintajoustolla tarkoitetaan tietyn hyödykkeen kulutuksessa tapahtuvaa prosentuaalista muutosta, kun sen hinta nousee 1%: n (NHF 2012, 6). Jousto on siis käyttäytymisvasteen yksinkertainen parametrisointi (Congdon, Kling & Mullainathan 2009). Kun hyödykkeen kulutuksessa tapahtuva suhteellinen muutos on pienempi kuin hinnassa tapahtuva suhteellinen muutos, sanotaan kysynnän olevan joustamatonta (hintajouston absoluuttinen arvo < 1). Vastaavasti kysyntä on joustavaa, kun kulutuksessa tapahtuva suhteellinen muutos on hinnassa tapahtuvaa suhteellista muutosta suurempi (hintajouston absoluuttinen arvo > 1). (Andreyeva ym. 2010.)

Kysynnän hintajousto riippuu lukuisista tekijöistä, esimerkiksi käytettävissä olevista voimavaroista, kotitalouden tulotasosta sekä kuluttajan mieltymyksistä (Andreyeva ym. 2010). Yleisesti ottaen hinnalla on tärkeä vaikutus kulutukseen liittyvissä päätöksissämme ja talousteorია ennustaakin, että kun tietyn tuotteen hinta nousee, sen kulutus tyypillisesti laskee. Vastaavasti tietyn tuotteen esimerkiksi verotuksellisin keinoin tapahtuvan hinnan korottamisen pitäisi vähentää kyseisen tuotteen kulutusta. (Mytton ym. 2012.)

Ruoka on kuitenkin välttämättömyyshyödyke, jota on pakko ostaa vaikka hinta nousee. Todellisuudessa havaintoaineistot osoittavatkin, että ruoan kulutus on melko joustamatonta; kun ruoan hinta muuttuu, suhteellinen muutos kulutuksessa on pienempi kuin suhteellinen muutos hinnassa (Mytton ym. 2012; Just & Payne 2009). Lisäksi kun yhden tuotteen hinnassa tapahtuu nousu, myös substituoitujen eli tuotteen kanssa yhdessä käytettyjen tuotteiden kulutus laskee ja

vastaavasti komplementtien eli korvaavien tuotteiden kulutus nousee (Mytton ym. 2012). Viimeksi kuvatussa ilmiössä on kyse kysynnän ristijoustosta, joka on substituuttien kohdalla positiivinen ja komplementtien kohdalla negatiivinen (Pohjola 2014, 62-63).

Elintarvikkeiden hintaelastisuus saattaakin vaihdella kategorioittain perustuen kuluttajien erilaisiin mahdollisuuksiin löytää elintarvikkeille korvaavia tuotteita. Verotoimenpiteiden idea perustuu nimenomaan tähän. (Thow ym. 2014.) Toisaalta on myös esitetty, että vaikka ruoan kulutus on joustamatonta, on hinta joka tapauksessa tärkeä, ellei tärkein peruste ruokavalintoja tehdessä (esim. Gonza'lez- Zapata ym. 2010). Hinnan merkitys korostunee etenkin alempiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluvien kohdalla, koska he kuluttavat välttämättömyystarpeisiin prosentuaalisesti suuremman osuuden tuloistaan kuin ylempiin luokkiin kuuluvat (Tilastokeskus 2010). Näin ollen saattaisikin olla aiheellista olettaa, että väestön ruokatottumuksiin olisi mahdollista vaikuttaa nimenomaan hinnoittelun kautta (esim. Gonza'lez-Zapata ym. 2010).

Kansanterveystieteellisestä näkökulmasta hintajoustava elintarvikkeiden kulutus olisi hyvä asia, mikäli prioriteettina on väestön ruokavaliossa tapahtuvien muutosten aikaansaaminen. Koska näin ei kuitenkaan ainakaan kaikilta osin ole, ovat yksilöiden kulutustottumuksia kuvaavat aineistot tärkeitä niiden osa-alueiden kartoittamisessa, joiden kohdalla hintamuutoksilla voitaisiin pystyä aikaansaamaan suurimpia vaikutuksia kansalaisten ruokavalintoihin, ravitsemukseen ja lopulta terveyteen. (Andreyeva ym. 2010.)

4. SYNTIVEROTUS

4.1 Taustaa

Yhteiskunnassa toimivien yksilöiden käyttäytymistä voidaan monilta osin ohjata hallinnollisesti suorien normien ja rajoitusten kautta (Niskakangas 2011, 56). Kuluttajan ruokaa koskevien valintojen kohdalla normien ja rajoitusten asettaminen ei kuitenkaan toimi – kuluttajaa ei pääsääntöisesti voida estää kuluttamasta haluamaansa tuotetta (pl alkoholin kaltaiset yksittäiset tuotteet), vaan hänen valintojaan voidaan ainoastaan yrittää ohjailla haluttuun suuntaan. Taloudelliset ohjauskeinot, etupäässä verotus, ovat yksi keino kuluttajan valintojen ohjaamiseen. Esimerkiksi valmisteverotukseen voidaankin verotulojen keräämisen lisäksi yhdistää myös muita tavoitteita. (Tuomala 2009, 207; Peltoniemi 2013, 1; VM 1.)

Korjaava verotus tarkoittaa tilannetta, jossa yksilön itsensä tai muiden kannalta haitalliselle toiminnalle asetetaan toiminnan sopiviin mittasuhteisiin sopeuttava vero (Tuomala 2009, 207; Peltoniemi 2013, 1; VM 1). Taloustieteessä eriytettyä hyödykeverotusta pidetään kuitenkin yleensä perusteltuna vain ulkoisvaikutuksiin liittyvistä syistä. Yleisesti ottaen ollaan yksimielisiä siitä, että niin kutsuttuja Pigou-veroja tulee käyttää ohjauskeinona, jos kulutus tai tuotanto aiheuttaa negatiivisia ulkoisvaikutuksia. Esimerkiksi liikenteen tuottamia melu- ja päästöhaittoja pyritään vähentämään erilaisilla ympäristöveroilla. (VATT 2013b.)

Viimeaikainen käyttäytymistaloustieteellinen tutkimus on kuitenkin nostanut esiin lukuisia tapauksia, joissa yksilöt käyttäytyvät oman etunsa vastaisesti ja aiheuttavat tällä tavoin haittoja itselleen. Tutkijoiden mukaan tuntuukin luontevalta huomioda myös tämän kaltaiset tilanteet suunniteltaessa politiikkaa, joka auttaisi yksilöitä tekemään parempia kulutusvalintoja. (O'Donoghue & Rabin 2005.) Syntiverotus perustuu paternalistiseen näkemykseen kuluttajien itsekontrollin puutteesta ja sillä yritetään ensisijaisesti suojella ihmisiä heiltä itseltään (VATT 2013b). Syntiverot¹ kohtelevat kaikkia kuluttajia samalla tavalla: Siinä missä esimerkiksi ansiotuloja verotetaan progressiivisesti, maksaa kuluttaja syntiveroa kulutuksensa mukaisesti tuloistaan riippumatta.

Tärkeä ominaispiirre ”syntihyödykkeille” on se, että ne tuottavat kuluttajalleen nautintoa välittömästi, mutta haittoja vasta myöhemmin. Myöhemmin ilmenevät haitat voivat olla

¹ Syntiverosta käytetään myös nimitystä haittaverot

terveysongelmia tai muunlaisia epätoivottuja seuraamuksia. Voidaankin sanoa, että syntihyödykkeiden tämän hetken kulutus saa aikaan negatiivisia ulkoisvaikutuksia kuluttajansa ”tulevaisuuden minälle”. (O’Donoghue & Rabin 2005.)

Koska perinteinen taloustieteellinen malli olettaa kuluttajien käyttäytyvän aina oman parhaan etunsa mukaisesti, ei se tunne käsitettä ”liikakulutus”. Käyttäytymistaloustiede on kuitenkin osoittanut, että yksilöt saattavat kuluttaa enemmän, kuin mikä on heidän kannaltaan edullista. (O’Donoghue & Rabin 2005.) Lisäksi on tunnistettu, että ihmisillä on taipumusta arvottaa välitöntä hyötyä voimakkaasti ja altistua tästä johtuen itsehallinnan ongelmille. Välittömän hyödyn tavoittelu onkin omiaan selittämään lukuisia valinnoistamme. (O’Donoghue & Rabin 2000.)

Epäterveellisen ruuan merkittävimmät erityispiirteet muuhun kulutukseen verrattuna ovat sen aiheuttamat haittavaikutukset yksilön terveydelle sekä edellä mainittu taipumus liialliseen kulutukseen (VM 2010, 118-120). O’Donoghue & Rabin (2005) ovat ottaneet esimerkiksi perunalastujen kulutuksen:

Kuluttaja päättää joka viikonloppu ostaako hän perunalastupussin, jonka hinta on p . Kuluttaja nauttii perunalastuista ja hänen saamansa välitön hyöty niiden syömisestä on $v > 0$. Kuluttaja kuitenkin samalla tiedostaa, että perunalastujen syömisestä aiheutuu tulevaisuuden kuluja $c > 0$. Täten kuluttajan tulisi optimitilanteessa kuluttaa perunalastuja vain, kun niistä saatu välitön hyöty on suurempi kuin yhteenlasketut tulevaisuuden kulut ja perunalastupussin ostohinta eli $v > c + p$. Kuluttajan on kuitenkin vaikeaa arvottaa tulevaisuuden haittoja nykyarvoonsa, ja tästä johtuen kuluttaja antaa liian pienen painon tulevaisuuden kuluille c ja liian suuren painon nykyhetken hyödyille v . Tästä seuraa perunalastujen liikakulutus.

4.2 Syntiverojen käyttö

Syntiveroja käytetään jo yleisesti esimerkiksi tupakan ja alkoholin yhteydessä (VM 2010, 128). Sittenkin myös epäterveellisten elintarvikkeiden syntiveroa on esitetty yhdeksi keinoksi ohjata kuluttajien valintoja terveyden kannalta suotuisammaksi, sillä myös epäterveellisiin elintarvikkeisiin voi liittyä nautintoaineille ominaisia tapariippuvuuksia (O’Donoghue & Rabin 2005). Epäterveellisten hyödykkeiden suhteellisen ankaralla verotuksella voisi vastaavasti olla kulutusvalintoja korjaava ja yksilön itsensä hyvinvointia lisäävä vaikutus (VM 2010, 119).

Syntiverotuksella voidaan pyrkiä parantamaan myös yksilön itsensä kannalta haitallisen liikakulutuksen aiheuttamia hyvinvointitappioita (VM 2010, 119). Korjaavan verotuksen ajatuksen mukaisesti epäterveellisinä pidettyjen elintarvikkeiden syntiverot korjaisivat kansanterveydellisiä ongelmia nostamalla yksilöiden maksaman kustannuksen (hinnan) kulutuksesta yhtä suureksi kuin yhteiskunnallinen kustannus on. Tällöin ulkoisvaikutus sisäistetään, eli yksilöt tulevat ottaneeksi ulkoisvaikutuksen huomioon omassa käyttäytymisessään. (VATT 2012, 3.)

Optimaalisen syntiveron suuruus riippuu siitä, kuinka suuri yhteiskunnan kohtaama rajakustannus ulkoisvaikutuksen aiheuttajasta on suhteessa yksityiseen rajakustannukseen. Jos esimerkiksi sokerin ajatellaan aiheuttavan hyvin suuren haitan kansanterveydelle, tulisi myös sokerin syntiveron olla suhteellisen suuri. (VATT 2012, 3.)

4.3 Pehmeä paternalismi ja sen haasteet elintarvikekontekstissa

Pääsääntöisesti epäterveellisten elintarvikkeiden kulutuksesta aiheutuu haittoja kuluttajalle itselleen, mutta myös kustannuksia koko yhteiskunnalle (VM 2013, 43). Kun haittaa aiheuttaville hyödykkeille asetetaan julkisen vallan toimesta syntivero, vähentää tämä mahdollisuuksia hyödykkeiden ylikulutukseen, mutta ei kuitenkaan rajoita hyvän itsekontrollin omaavia yksilöitä liiallisesti (Tuomaala 2009, 208). Tällaisen tilanteen yhteydessä puhutaan niin kutsutusta pehmeästä paternalismista, jossa politiikan lähtökohtana on yksilön omien tavoitteiden saavuttaminen (VM 2010, 119).

On huomattu, että syntiverojen kohdentaminen epäterveellisille elintarvikkeille on merkittävästi alkoholin ja tupakan verotusta ongelmallisempaa, koska suurin osa elintarvikkeista ei kohtuullisesti käytettynä aiheuta haittoja (VM 2010, 128). Tästä huolimatta on käytännössä mahdotonta verottaa ainoastaan epäterveellisten ruokien liikakulutusta verottamatta samalla niiden kohtuullista kulutusta (Irz & Niemi 2011; O'Donoghue & Rabin 2005). Lisäksi elintarvikkeiden jaottelu terveellisiksi ja epäterveellisiksi on äärimmäisen hankalaa, koska yksiselitteisiä kriteereitä ei toistaiseksi ole (Lobstein & Davies 2008; VM 2010, 128).

Tupakan ja elintarvikkeiden verotuksen logiikat eroavat myös sen suhteen, että tupakan ostohalujen hillitseminen parantaa passiivisen tupakoinnin vähentymisen kautta myös muiden kuin itse tupakoijan terveyttä. ”Epäterveellisten” elintarvikkeiden kulutuksen rajoittaminen puolestaan

parantaa pääasiassa vain yksilön itsensä terveyttä ja terveysveroilla yritetäänkin suojella ihmisiä heiltä itseltään (VATT 2013a, 11).

Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vastustajien mukaan yksilöillä tulee olla vapaus tehdä itse omat valintansa siitä huolimatta, että ne olisivat haitallisia (Esim. Franck ym. 2013). Edellisen lisäksi elintarvikkeiden syntiveroja on vastustettu myös sillä perusteella, että on periaatteellisesti väärin puuttua täysi-ikäisten aikuisten itseään koskettaviin valintoihin (Esim. Kotakorpi ym. 2011).

4.4 Behavioristinen taloustiede ja veropolitiikka

Verotuksella saavutettavat hyvinvointivaikutukset riippuvat luonnollisesti siitä, kuinka kuluttajat reagoivat veroihin ja niistä seuraaviin hintojen muutoksiin. Koska tapa, jolla epätäydellisesti rationaaliset yksilöt reagoivat veroihin määrittyy pitkälti psykologisesti, behavioristisen taloustieteen kautta saadut päätelmät voisivat merkittävästi muuttaa ajatuksia optimaalisesta verotuksesta. (Congdon, Kling & Mullainathan 2009.) Mikäli tämä yksilöiden tapa reagoida pystytään tunnistamaan ja jos yksilöiden tekemät valinnat ovat systemaattisia (joskaan eivät rationaalisia), tarjoutuu poliitikoille ja päättäjille oiva mahdollisuus tehdä vaikuttavia veropoliittisia ratkaisuja (Just & Payne 2009). Käyttäytymistaloustieteilijöiden mielestä tulisikin lakata olettamasta, että ekonien avulla käyttäytymistä kuvaavat abstraktit mallit ovat käyttäytymisen täsmällisiä kuvauksia. Myös poliittinen päätöksenteko tällaisiin puutteellisiin analyysihin perustuen olisi lopetettava. (Thaler 2015, 23.)

Behavioristinen taloustiede ei vielä tarjoa varmoja ja yksityiskohtaisia vastauksia sille, kuinka veropolitiikan tulisi vastata kuluttajien epätäydelliseen rationaalisuuteen (Congdon, Kling & Mullainathan 2009). Käyttäytymistaloustieteellinen lähestymistapa kuluttajan valintoihin on kuitenkin jo nyt nostanut esille mielenkiintoisia havaintoja yksilöiden päätöksenteosta, jotka on varmasti oleellisesta huomioida verotusta suunniteltaessa. On esimerkiksi huomattu, että tarjoukset tai paljousalennukset saattavat saada yksilön ostamaan enemmän kuin mikä olisi hänen kannaltaan optimaalista, eli enemmän kuin mitä hän ilman alennusta ostaisi (ns. hamstraus). Pahimmillaan tarjoukset saavat kuluttajan jopa hankkimaan sellaisia hyödykkeitä, joita hän ei muuten hankkisi ollenkaan. (Mukaillen Thaler 2015, 72.) Behavioristinen lähestymistapa nostaa kiistatta esille relevantteja ja ajankohtaisia kysymyksiä, ja verojen uudelleenajattelun aikakausi on ehdottomasti vasta alkamassa (Congdon, Kling & Mullainathan 2009).

5. TERVEYSPERUSTEINEN ELINTARVIKEVEROTUS

5.1 Tarvitaanko terveysperusteista elintarvikeverotusta?

Länsimaisen epäterveellisen ruokavalion mittavin haittavaikutus on ylipaino, joka kuuluu merkittävimpiin kansallisiin terveysongelmiin tämän päivän Suomessa ja maailmassa (VM 2010, 118). Männistö ja kumppanit (2012) totesivat vuonna 2012, että lihavuus on kaksinkertaistunut viimeksi kuluneen 30 vuoden aikana ja tuolloin maailmassa arvioitiin olevan yli *miljardi* ylipainoista ihmistä. Tällä hetkellä maailman ylipainoisten määrä on lähes *kaksi miljardia* (WHO 2016), mikä tarkoittaa, että ylipainoisten määrän uusi kaksinkertaistuminen on siis tapahtunut vain muutamassa vuodessa. Lihavuuden kehityskulku on yhdellä sanalla kuvattuna huolestuttava. Esimerkiksi Suomessa sairaanhoitopalvelut ovat pääosin julkisesti rahoitettuja, joten epäterveellisten elintapojen kustannusten voidaan ajatella koituvan lopulta kaikkien kansalaisten maksettavaksi (Kotakorpi ym. 2011, 16). Kyseessä on näin ollen paitsi kansanterveydellisesti, myös kansantaloudellisesti merkittävä kysymys.

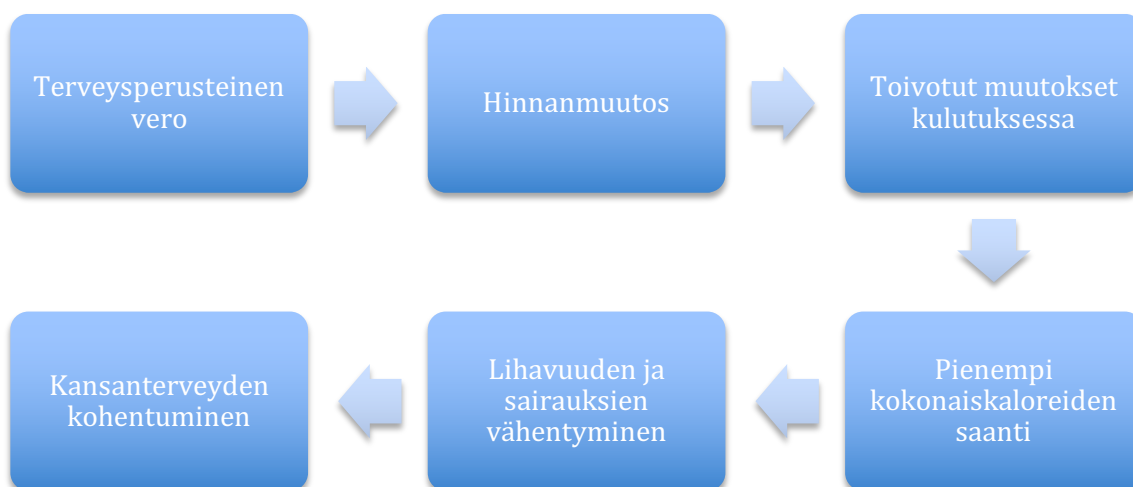
Tällä hetkellä ruoan energiasisällön (kJ/g) ja hinnan (\$/MJ) välillä vallitsee huolestuttava epäsuhta. Esimerkiksi Drewnowski ja Darmon (2005) ovat kuvanneet, miten lisättyyn sokeriin ja rasvaan perustuva ruokavalio tulee nykypäivänä rahassa mitattuna edullisemmaksi, kuin vähärasvaiseen lihaan, täysjyväviljaan sekä tuoreisiin kasviksiin ja hedelmiin pohjautuva suositusten mukainen ruokavalio. Heidän mukaansa ruoan energiasisältö ja hinta ovat käänteisessä yhteydessä, jolloin runsaasti energiaa – usein rasvaa ja sokeria – sisältävät tuotteet edustavat kuluttajan kannalta edullisinta tapaa nauttia päivittäinen energiantarve. Edellä esitetyn kaltainen hintapolitiikka ei ainakaan kannusta tekemään terveellisiä valintoja, ja saattaakin selittää sen, miksi lihavuus on yhä lisääntyvä ongelma, jota esiintyy eniten pienituloisimman väestönosan keskuudessa. (Drewnowski & Darmon 2005.)

Mikäli kuluttajat olisivat klassisen taloustieteellisen mallin mukaisia rationaalisesti toimivia ekoneja, ei terveysperusteista verotusta tai muunkaanlaista kuluttajien valintojen ohjausta tarvittaisi – kuluttajathan osaisivat tehdä itsensä kannalta absoluuttisesti parhaat valinnat automaattisesti. Länsimaisissa yhteiskunnissa pyrkimykset parantaa yksilöiden ruoankäyttötottumuksia ovat pitkään rakentuneetkin lähinnä tämän klassisen teorian oletusten mukaisten tekijöiden varaan, jotka edellyttävät yksilöltä itseltään oikeiden valintojen tekemistä. Tämä ravitsemuskoulutuksen ja elintarvikkeiden ravintosisältötaulukoiden käyttämisen kaltaisiin tekijöihin keskittyvä strategia ei

kuitenkaan selvästikään toimi enää, mikäli sitä tarkastellaan lihavuuslukujen tai niin sanottujen elintapasairauspotilaiden määrän valossa. (Ball ym. 2011; Mozaffarian ym. 2014.) Niin ikään behavioraalisen taloustieteen havainnot ovat kiistatta osoittaneet kuluttajien päätösten olevan heuristisia ja itsehillinnän ongelmille alttiita (ks. tarkemmin luku 2.2). Tarve laajemmille yhteiskunnallisille muutoksille yksilöiden elinympäristössä onkin ilmeinen.

Alkoholin riskikulutuksen ja tupakoinnin aiheuttamat terveyshaitat pyritään jo kattavasti ehkäisemään vaikuttamalla haitallisten aineiden saatavuuteen ja yksilöiden käyttötottumuksiin julkisin toimin (STM 2013), esimerkiksi verotuksen kautta. Maailman terveysjärjestö WHO on arvioinut, että mittavat veronkorotukset ovat olleet tehokkain yksittäinen tekijä maailmalla toteutetussa tupakkapolitiikassa (Andreyeva ym. 2010). Koska myös yksilön epäterveellisillä ruokatottumuksilla on vakavia seuraamuksia, voidaan samoihin perusteisiin vedoten yhtä lailla myös yksilöiden ravitsemusvalintoihin veropolitiikan keinoin puuttumista – esimerkiksi elintarvikkeiden erilaista verokohtelua – pitää mielekkäänä (Dellava ym. 2010; Kotakorpi ym. 2011; STM 2013).

Kaaviossa 1 (s. 24) on esitetty terveysperusteisen elintarvikeverotuksen perusajatus. Muutokset elintarvikkeiden verotuksessa heijastuvat siis niiden hintoihin, ja hinnankorotuksilla (tai vastaavasti terveellisten elintarvikkeiden hintojen alentamisella) pyritään vaikuttamaan yksilöiden kulutus päätöksiin. Kulutusvalintojen toivotunlainen korjaantuminen johtaa toteutuessaan pienempään kokonaiskaloreiden saantiin ja edelleen lihavuuden ja elintapasairauksien vähentymiseen. Positiiviset muutokset saavat lopulta aikaan kansanterveyden kohentumisen.

Kaavio 1: Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen perusajatus (Mukaillen Snowdon 2016).

5.2 Elintarvikkeiden profilointi

Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen käytännön toteutuksen perusideana on ominaisuuksiltaan erilaisten elintarvikkeiden erilainen verokohtelu. Toistaiseksi elintarvikkeiden profiloiminen ”terveellisiksi” ja ”epäterveellisiksi” on kuitenkin äärimmäisen hankalaa, koska kiistattomia kriteereitä tähän ei ole. (Lobstein & Davies 2008; VM 2010, 128.)

Elintarvikkeiden terveellisyysluokittelua on aiemmin tehty pitkälti perustuen ajatukseen siitä, ettei ole olemassa hyviä tai huonoja ruoka-aineita, vaan ainoastaan hyviä ja huonoja ruokavalioita. Tätä ajattelumallia voidaan helposti perustella sillä, että on huomattavasti yksinkertaisempaa laatia ohjeita siitä, mitä pitäisi syödä enemmän ja mitä vähemmän (ks. myös Kuva 4, s. 34), kuin yksiselitteisesti luokitella elintarvikkeet kahteen toisensa poissulkevaan kategoriaan. (Lobstein & Davies 2008.)

Edes ravitsemussuosittelusten perusteella ei ole mahdollista yksiselitteisesti määritellä, mitä ”terveelliset” elintarvikkeet ovat. Suositusten mukainen ruokavalio voidaan rakentaa lukuisin eri tavoin ja toisaalta ravitsemuksellisesti riittävän ruokavalion voi koota myös monista muista, kuin suosituksissa mainituista elintarvikkeista. (Harvard School of Public Health 2014a; VRN 2014, 9.) Edelleen on tärkeää huomata, että yksittäiset ruoka-aineet eivät sellaisenaan edistä tai heikennä yksilön terveyttä, vaan ruokavalio on aina kokonaisuus (VRN 2014, 12).

Eräät tutkijat (esim. Nordström & Thunström 2011) näkevät elintarvikkeiden terveellisyyttä tai epäterveellisyyttä osoittavat symbolimallit terveellisyysluokittelun mahdollistajana. Joissakin maissa itsenäiset instituutiot sertifioivat symboleita, kuten Suomen ”Sydänmerkki – parempi valinta” ja Tanskan ”SpisMest” -merkki, joiden tyyppisiä järjestelmiä voitaisiin mahdollisesti tulevaisuudessa hyödyntää veronkiristysten ja verohelpotusten kriteereinä (Nordström & Thunström 2011). Esimerkiksi kuvassa 3 (s. 26) näkyvä Suomen Sydänmerkki on elintarvikepakkauksista ja ravintoloista löytyvä merkki, joka osoittaa, että kyseinen tuote tai ruoka-annos on terveyden kannalta parempi vaihtoehto. Sydänmerkki-symbolin tarkoitus on helpottaa ja nopeuttaa kuluttajan arkea: Kuluttajan ei tarvitse lukea tuoteselosteita ja ravintosisältöjä, vaan riittää että hän valitsee tuotteita tai annoksia, joista Sydänmerkki löytyy. (Sydänmerkki.)

Kuva 3: Suomen Sydänmerkki on elintarvikepakkauksista ja ravintoloista löytyvä merkki, joka osoittaa, että kyseinen tuote tai ruoka-annos on terveyden kannalta parempi vaihtoehto. (Sydänmerkki)

Joissain tutkimuksissa ruokia on myös teoreettisesti luokiteltu ”terveelliseksi” tai ”epäterveelliseksi”. Nämä luokitukset (esim. SSCg3d, WXYfm) perustuvat kvantitatiivisiin estimointeihin siitä, millainen terveysvaikutus ruualla on. Tällöin tietyt ravintoaineparametrit, esimerkiksi tyydyttyneen rasvan, sokerin, natriumin ja kuidun määrä, määrittävät ruuan saamat ”pisteet”. Lopullinen luokittelu eri terveellisyyskategorioihin tehdään ruokien saamien kokonaispisteiden perusteella. (esim. Mytton ym. 2007; Nnoaham ym. 2009.)

5.3 Elintarvikkeiden verotusmallit

Paitsi elintarvikkeiden luokittelu, myös niiden verottaminen toimenpiteenä on jossain määrin haasteellista, sillä tyypillisesti elintarvikkeet ovat lukuisten yksittäisten, erilaisia ominaisuuksia omaavien ainesosien yhdistelmiä eivätkä selkeitä yhden komponentin yksiköitä (Franck ym. 2013). Kaksi yleisintä elintarvikkeiden verotusmallia (Chouinard, Davis, LaFrance, & Perloff 2007 mukaan) voidaan kuitenkin selvästi erottaa toisistaan.

Yksinkertaisin tapa verottaa epäterveellisenä pidettyjä elintarvikkeita on verottaa koko kyseessä olevaa elintarvikeluokkaa, esimerkiksi virvoitusjuomia. Tällöin elintarviketta verotetaan luokan mukaan riippumatta siitä, millainen ravintosisältö itse elintarvikkeella on. (Chouinard ym. 2007.) Vaihtoehtoisesti elintarvikevero voi kohdistua elintarvikeryhmän sijasta myös tiettyyn ruoassa olevaan komponenttiin, esimerkiksi tyydyttyneeseen rasvaan, sokeriin tai suolaan. Tällöin vero perustuu verotettavan ravintoaineen prosentuaaliseen määrään kussakin tuotteessa ja täten se kohdistuu epätasaisesti eri elintarvikkeisiin myös saman elintarvikeluokan sisällä. (Chouinard ym.

2007.) Enemmän tiettyä komponenttia, esimerkiksi tyydyttynyttä rasvaa, sisältävät tuotteet saavat näin ollen suuremman verorasituksen ja sen johdosta myös suuremman hinnankorotuksen.

Suomessa tuli joulukuussa 2016 voimaan pakattujen elintarvikkeiden energian, hiilihydraattien, proteiinin, kokonaissokerin, rasvan, tyydyttyneen rasvan ja suolan määrien ilmoittamisvelvollisuus (Evira 2016). Mikäli jotakin ruuan komponenttia alettaisiin nyt verottaa, veron määrä voitaisiin asettaa tuotteen sisältämän ravintoainepitoisuuden mukaan juuri edellä kuvatulla tavalla niin, että vero nousisi haitallisen ravintoaineen määrän kasvaessa. Terveysperusteinen valmistevero vaikuttaisi täten paitsi kuluttajien ostopäätöksiin hinnan kautta, toivottavasti myös teollisuuden tuotekehitykseen. (Sosiaali- ja terveysvaliokunta 2016.)

Muun muassa Ison-Britannian kansallinen sydänfoorumi näkee, että lisäverojen käyttäminen epäterveellisinä pidettyjen ruokien yhteydessä pitäisi olla luonnollinen osa kansanterveyspolitiikkaa (NHF 2012, 5). Näkemys siitä, millä perusteella elintarvikevero tulisi kohdentaa, ei kuitenkaan vielä ole täysin yksiselitteinen. Esimerkiksi sydänfoorumin mielestä elintarvikeluokittain tapahtuva valmisteverotus on vaihtoehtoista lupaavin, sillä se on yksinkertaisinta toteuttaa käytännössä (NHF 2012, 5). Ravinto-aineperusteisella verolla saattaa foorumin mielestä sen sijaan olla tahaton, kuluttajien kulutustottumuksia toisten vähemmän terveellisten ravintoaineiden pariin ohjaava vaikutus. Esimerkiksi tyydyttyneiden rasvojen verotus saattaa siirtää kulutusta korkean suola- tai sokeripitoisuuden omaaviin tuotteisiin. (NHF 2012, 11.)

Vastakkaisia ajatuksia on esittänyt muun muassa Hawkes (2012). Jos kuluttajia halutaan menestyksekkäästi ohjata kokonaan pois tietyn elintarvikkeen kuluttamisen piiristä, hinnanmuutoksen pitäisi todennäköisesti olla huomattava, ja siitä huolimatta sen vaikuttavuus lienee riippuvainen käytetystä strategiasta. Mikäli kuluttajien ostokäyttäytymistä sen sijaan halutaan vain ”hienosäätää” kahden toisensa kanssa rinnakkaisen tuotteen välillä, kuluttajien vaste on todennäköisemmin toivotun kaltainen. (Hawkes 2012; ks. myös Jensen & Smed 2007.) Tämän ajatusmallin mukaan esimerkiksi täysmaidon verotus todennäköisesti ohjaisi kulutusta ennemmin rasvattoman maidon, kuin kokonaan toisen elintarvikeluokan suuntaan. Suomessa tämä siirtymä havaittiin käytännössä, tosin negatiivisessa mielessä. Edesmenneen makeisveron tultua voimaan vuoden 2011 alussa keksien, vohveleiden ja pikkuleipien kulutus kasvoi merkittävästi. Makeisten hintoja nostanut vero jätti keksit valmisteverotuksen ulkopuolelle, jolloin kekseistä tuli kuluttajan näkökulmasta entistä houkuttelevampia herkuttelutuotteita. (Aalto & Peltoniemi 2014.)

6. ELINTARVIKKEIDEN ERILAINEN VEROKOHTELU

6.1 Ruoan ainesosaan kohdistuvat verot

Seuraavissa alaluvuissa esitellään tärkeimmät tiettyyn ruuan ainesosaan kohdistuvat verotusmallit: sokerivero, suolavero ja rasvavero.

6.1.1 Sokerivero

Sokerivero on Suomessa toistaiseksi vasta suunnitteilla oleva veromalli, jota on ehdotettu keinoksi sekä ohjata kuluttajia valitsemaan vähäsokerisia elintarvikkeita, että teollisuutta tuomaan markkinoille yhä enemmän tällaisia tuotteita. Sokeriveron kantamisperusteena on nimenomaan elintarvikkeiden sisältämä sokeri. Näin ollen sokerivero eroaa makeisverosta siten, että se kohdistuisi kaikkiin sokeria sisältäviin elintarvikkeisiin. (VM 2010, 131.)

Suomen valtiovarainministeriö asetti jo joulukuussa 2011 sokeriverotusta selvittävän työryhmän, jonka tehtävänä on ollut tarkastella sokeriveron mahdollisuuksia, problematiikkaa ja käyttöönoton edellytyksiä niin, että vero voisi tulla voimaan mahdollisimman pian. Sokeriverotyöryhmän loppuraportin (VM 2013) mukaan sokerin yhteys muun muassa lihavuuteen ja hammasterveyteen on jo esiintunut vahvasti, mutta näiden terveysongelmien ratkaiseminen ei onnistu pelkästään sokeria verottamalla. Terveiden edistämisen tavoitteen saavuttaminen edellyttäisikin verotuksen ohella myös muita tehokkaita toimia sekä huomion kiinnittämistä myös muihin ravintoaineisiin. Lisäksi raportissa (VM 2013) korostetaan, että sokerin verotuksen aiheuttamia kulutusmuutoksia on erittäin vaikea ennustaa. Erityisen ongelmallista on, jos sokeripitoiset tuotteet korvataan esimerkiksi suolaisilla napostelutuotteilla. Sokeriveron etuna voidaan kuitenkin pitää sitä, että ideaalitapauksessa se kannustaisi siirtymään saman tuoteryhmän sisällä vähemmän sokeria sisältävien tuotteiden kuluttamiseen. (VM 2013).

Vastaavia ajatuksia on esitetty myös maailmalla. Esimerkiksi Streletskaia, Rusmevichientong, Amatyakul ja Kaiser (2014) näkevät, että terveysperusteisen verotuksen, terveellisen ruoan hinnanalennuksien sekä mainonnan yhteisvaikutus saattaisi merkittävästi parantaa yksilöiden valintoja, kun taas yksittäisten tekijöiden vaikutukset ovat vaatimattomia. Pomeranz (2014) pitää onnistunutta tupakkapolitiikkaa hyvänä mallina sokerinkäytön vähentämiselle, mutta hänen mukaansa tupakointikaan ei ole vähentynyt pelkästään hintapolitiikan ansiosta, vaan useiden

onnistuneiden toimenpiteiden summana. Sokerin verotuksen lisäksi sokeristrategian pitäisikin käsittää myös esimerkiksi sokeripitoisten tuotteiden poisto kouluista, rajoitukset tuotteiden pakkauskoissa, valistuskampanjat ja jopa myynti-ikärajat. Kaikkein tärkeimpiä, ensisijaisia toimia voisivat olla vähimmäishintalain säätäminen sekä tarjous- ja alennuskiellot, jotka pitäisi saada poliittisen keskustelun kohteeksi välittömästi. (Pomeranz 2014.)

Yhteenvedona voidaan todeta, että sokeriveroa koskevassa kirjallisuudessa ollaan suhteellisen yksimielisiä veron käytöstä ja sen rinnalle tarvittavista muista tekijöistä. Sokeriverojärjestelmä itsessään synnyttää kuitenkin toistaiseksi vielä monia kysymyksiä. Epäselvää on, pitäisikö vero kohdistaa ainoastaan lisättyyn sokeriin vai myös tuotteissa luonnostaan olevaan sokeriin, jolloin verotuksen piiriin kuuluisivat myös esimerkiksi hedelmät (VM 2010, 131). Myös keinotekoisien makeutusaineiden ja niitä sisältävien tuotteiden verotus tulisi tässä mallissa ratkaista (VM 2010, 131). Sokeriverotuksen voidaan kuitenkin katsoa olevan vahva viesti jo itsessään, joka antaisi myös elintarviketeollisuudelle sysäystä lähteä kehittämään vähemmän lisättyä sokeria sisältäviä tuotteita. Tulevaisuuden näkökulmasta tämä saattaisi avata vientivaltin kotimaiselle elintarviketeollisuudelle.

6.1.2 Suolavero

Suolaverolla tarkoitetaan elintarvikkeessa olevan suolan määrään kohdistuvaa ylimääräistä verorasitusta. Verolla kannustettaisiin tuottajia tuottamaan vähemmän suolaa sisältäviä elintarvikkeita markkinoille sekä kuluttajia valitsemaan matalamman suolapitoisuuden omaavia tuotevaihtoehtoja. Terveysperusteiselle suolaverolle on olemassa perusteet, sillä runsaan suolansaannin ja korkean verenpaineen välillä on selkeä yhteys. Vastaavasti suolan saannin vähentäminen alentaa verenpainetta. (European Commission 2012.)

Verenpainetauti on globaalisti tärkein yksittäinen kuolleisuutta ja toiminnanvajetta aiheuttava sairaus, jota esiintyy eniten sellaisilla normaalin verenpaineen ylärajoilla olevilla yksilöillä, joita ei vielä lähdetä hoitamaan lääkkeellisesti. Näin ollen ruokavaliomuutoksilla on tärkeä rooli näiden sairaus- ja kuolintapausten ehkäisyssä. Maailman terveysjärjestö WHO:n antama päivittäinen suolansaantisuositus on 5 grammaa suolaa vuorokaudessa. Suolaa saadaan Euroopan maissa kuitenkin keskimäärin 8-12 grammaa päivässä. (European Commission 2012.)

Valtiovarainministeriön mukaan Suomessa ei koskaan ole suunniteltu suolaveroa (Taloussanomat 21.12.2016). Unkari ja Portugali sen sijaan ovat ottaneet käyttöön veroja joidenkin runsaasti suolaa sisältävien tuotekategorioiden verottamiseksi (European Commission 2012; ks. myös taulukko 1, s. 36). Yleisesti ottaen suolan verottamista suositumpi toimintamalli vaikuttaisi tällä hetkellä olevan vähäsuolaisten elintarvikkeiden korostaminen. EU-maista ainakin Tanskassa, Norjassa, Suomessa, Hollannissa ja Italiassa on käytössä logoja, jotka osoittavat tuotteen olevan suolan määrän suhteen hyvä valinta omassa tuoteryhmässään. Lisäksi useissa maissa on asetettu rajoitteita suolan määrälle eri elintarvikeluokissa. (European Commission 2012.)

Suolan verottaminen sinällään saattaisikin olla vaikeaa ja hallinnollisesti raskasta, sillä todella monet tuotteet sisältävät suolaa ainakin pieniä määriä. Lisäksi suola on monien tahojen intresseissä, esimerkiksi leipomoteollisuus on kriittinen suolan määrän alentamista kohtaan. Elintarvikealalla koetaan yleisesti, että tällöin muun muassa tuotteen maku kärsii. Toisaalta asiantuntijoiden mukaan suolan määrän vähentämistä ei pitäisi arastella, sillä ihmisen makuaisti sopeutuu muutokseen suolan määrässä muutamassa viikossa. (Taloussanomat 21.12.2016.)

6.1.3 Rasvavero

Toistaiseksi käsite ”rasvavero” voi viitata rasvaan sinällään, tyydyttyneeseen rasvaan, tai jopa ylipainon konkreettisiin vaikutuksiin ihmiselimistössä (Mytton ym. 2012). Näin ollen käytetty termi saattaa olla epämääräinen tai harhaanjohtava, ellei sen sisältöä tarkenneta asiayhteyden mukaan.

Yksilö saa energiaa ruoan hiilihydraateista ja proteiineista 16,8 kJ/g, kun taas rasvoista 37,8 kJ/g (Aro ym. 2012, 76). Tämä saattaa selittää sen, miksi lihavuuden aiheuttajaksi yhdistetään arkipuheessa usein ennen kaikkea rasvat. Kaikkia ravintorasvoja tulisi käyttää kohtuullisesti niiden sisältämän runsaan energiamäärän vuoksi. Niin sanottujen näkyvien rasvojen saantimäärään ja laatuun onkin suhteellisen helppoa vaikuttaa. Sen sijaan piilorasva, jota saadaan eniten makeista ja suolaisista leivonnaisista sekä maito- ja lihavalmisteista, on pääasiassa kovaa rasvaa jonka saantia tulisi rajoittaa. (Aro ym. 2012, 241.)

Tanskassa otettiin käyttöön mailman ensimmäinen rasvavero lokakuussa 2011, ja sillä verotettiin ankarammin liha-, maito- ja öljytuotteita, jotka sisältävät enemmän kuin 2,3 % tyydyttynyttä rasvaa (Smed 2012). Myös muut elintarvikkeet, jotka voitiin tulkita edellä mainittujen ryhmien

korvikkeeksi tai jäljitelmäksi, olivat veronalaisia (VATT 2013b). Vero lakkautettiin kuitenkin jo reilua vuotta myöhemmin marraskuussa 2012, sillä asiantuntijoiden mukaan se paisutti hintoja ja vaaransi tanskalaisia työpaikkoja. Lisäksi Tanskan veroministeriön mukaan osa tanskalaisista alkoi veron vaikutuksesta jopa tekemään ruokaostoksia naapurimaassa Saksassa. (BBC 2012.) Suomessa rasvaveroa ei ainakaan toistaiseksi ole käytössä.

Rasvaveron kohdalla kysymyksiä herättää se, millaiseen rasvaan se pitäisi kohdistaa. Omalta osaltaan vähärasvaisten ruokien suosiminen olisi käytännössä hankalaa, sillä esimerkiksi korkean rasvapitoisuuden omaavat oliiviöljy ja rypsiöljy ovat terveydelle tärkeitä. Toisekseen esimerkiksi vähärasvainen jogurtti sisältää elimistölle tärkeitä ravintoaineita kuten kalsiumia, proteiinia ja vitamiineja, mutta sokeria usein jopa virvoitusjuomia enemmän. (VATT 2013b.)

6.2 Elintarvikeluokkaan kohdistuvat verot

Seuraavissa alaluvuissa esitellään tunnetuimmat elintarvikeluokkaan kohdistuvat terveysperusteiset verot: virvoitusjuomavero, lihavero, makeis- ja jäätelövero sekä snack-/roskaruokavero. Näiden lisäksi EU-maissa on käytössä myös harvinaisempia syntiveroja: energiajuomavero (Unkari), kahvivero (Belgia ja Latvia) sekä epäterveellisiin elintarvikkeisiin kohdistuva vero (Unkari). Euroopan Unionin tasolla elintarvikeluokkaan kohdistuvat verot ovat toistaiseksi yleisempiä kuin yksittäiseen ravintoaineeseen kohdistuvat verot. Luvun 5.2 lopussa olevaan taulukkoon (Taulukko 1, s. 36) onkin koottu Euroopan Unionin jäsenmaissa käytössä olevia elintarvikeluokkaan kohdistuvia veroja.

6.2.1 Virvoitusjuomavero

Virvoitusjuomavero on tullitariffinimikkeisiin sidottu vero, jota on kannettu Suomessa vuodesta 1940 lähtien (VM 2010, 128). Veron piiriin kuuluvia tuotteita ovat limonadit, kivennäisvedet, sellaisenaan nautittavat mehut, mehujen valmistamiseen käytettävät tiivisteet ja kiinteät juomaineokset sekä ne miedot alkoholipitoiset juomat, joista ei kanneta alkoholijuomaveroa (VM 2010). Virvoitusjuomavero on käytössä kuudessa EU-maassa (ks Taulukko 1, s. 36), ja Suomessa veron suuruutta on korotettu vuonna 2011, 2012 ja viimeksi vuoden 2014 alusta (Panimoliitto). Iso-Britannia alkaa verottamaan virvoitusjuomien sokeria huhtikuussa 2018 (Briggs 2016).

Suomessa virvoitusjuomaverotuksen alaisia ovat tällä hetkellä kaikki yllä lueteltuihin kategorioihin kuuluvat tuotteet riippumatta siitä, sisältävätkö ne sokeria. Virvoitusjuomien valmistevero on kuitenkin porrastettu kahteen tasoon niin, että yli 0,5 prosenttia sokeria sisältävien virvoitusjuomien verotaso on korkeampi kuin niin sanottujen sokerittomien virvoitusjuomien, jotka sisältävät enintään 0,5 prosenttia sokeria. (Panimoliitto.)

Sokeria sisältävien juomien virvoitusjuomaveron määrä on Suomessa 22 senttiä ja kivennäisvesien sekä sokerittomien 11 senttiä litralta valmista juomaa kohden (Panimoliitto). Vuoden 2017 alusta alkaen veron piiristä on poistettu maustamattomat kasvipohjaiset maitoa korvaavat juomat, joiden sokeripitoisuus on enintään 4,8 grammaa 100 millilitralta juomaa. Tuotteet, jotka sisältävät tätä enemmän sokeria tai ovat maustettuja, ovat edelleen veron piirissä. Maustamisella tarkoitetaan esimerkiksi kaakaon, makuaineiden tai hedelmien lisäämistä juomaan. Sokerin, muiden makeutusaineiden tai suolan lisäämistä sen sijaan ei katsota maustamiseksi. (Verohallinto 2016.)

Virvoitusjuomavero on Panimoliiton mukaan jäännös 1940-luvun alusta, jolloin virvoitusjuomat olivat makeisia vastaavia ylellisyystuotteita. Liiton mielestä erityisesti kivennäisvesien kuuluminen veron piiriin on kohtuutonta, sillä vedet eivät sisällä sokeria tai rasvaa. Virvoitusjuomavero tulisikin Panimoliiton mielestä poistaa ja korvata sokeriverolla, mikäli elintarvikkeita halutaan verottaa kansanterveydellisistä syistä niiden sisältämän sokerin vuoksi. (Panimoliitto.) Toisaalta virvoitusjuomaveron etuna voidaan nähdä sen kohdistuminen juuri niihin sokerituotteisiin, joiden kysyntä on viime vuosina kasvanut ja joita käyttävät erityisesti lapset ja nuoret. Painonhallinnan näkökulmasta virvoitusjuomat ovat erityisen ongelmallisia siksi, että ne eivät aikaansaa kylläisyydentunnetta. (Kotakorpi ym. 2011.)

6.2.2 Lihavero

Lihaverolla voidaan tarkoittaa joko lihan tuottamiseen tai sen kuluttamiseen kohdistuvaa lisäveroa (Nordgren 2012). Toistaiseksi lihavero ei ole käytössä Suomessa. Lihan korkeammalle verotukselle saattaisi kuitenkin olla perusteita, sillä suomalaiset syövät viikoittain keskimäärin 1,5 kiloa lihaa ja lihatuotteita (Kuluttajaliitto), vaikka suomalaisten ravitsemussuositusten (VRN 2014, 22) mukaan lihavalmistetta ja punaista lihaa tulisi käyttää korkeintaan vain noin 500 grammaa viikossa.

Lihatuotteiden runsas kulutus on haitallista, sillä tuotteiden mukana saa helposti suolaa ja kovaa rasvaa. Punaisen lihan kulutus lisääkin esimerkiksi sydän- ja verisuonitautien sekä ennenaikaisen kuoleman riskiä. Vastaavasti punaisen lihan korvaaminen muilla proteiininlähteillä, esimerkiksi kalalla ja pavuilla näyttäisi pienentävän näitä riskejä. (Harvard School of Public Health 2014b.) Runsaasti lihaa sisältävän ruokavalion haittapuolena voidaan niin ikään nähdä myös se, että liha todennäköisesti vie tilaa muilta tärkeiltä ravintoaineilta vähentämällä täysjyväviljan, kasvisten ja hedelmien käyttöä.

Yksi suurimmista lihaveron kannattajista on PETA (People for the Ethical Treatment of Animals), joka puhuu lihaveron puolesta vahvasti paitsi eläinten oikeuksien, myös ihmisten terveyden takia. Järjestö perustelee lihan verotuksen tärkeyttä esimerkiksi sillä, että Yhdysvallat käyttää terveydenhuoltoon enemmän rahaa kuin mikään muu valtio, ja ovat samalla yksi maailman suurimmista lihankuluttajista. PETA korostaa myös, että eläinperäiset tuotteet ovat paitsi ruokavalion ainoita kolesterolilähteitä, tällä hetkellä myös suurin yksittäinen tyydyttyneen rasvan lähde Amerikkalaisten ruokavaliossa. (PETA.)

Tanskassa lihaa verotettiin käytössä olleen rasvaveron johdosta ankarammin vuosina 2011-2012. Veron piiriin kuuluivat kaikki sellaiset lihatuotteet, jotka sisälsivät tyydyttynyttä rasvaa yli 2,3 %, ja veroa maksettiin nimenomaan tuotteen sisältämän tyydyttyneen rasvan määrän mukaan 2,15 euroa kilolta. (Smed 2012.) Tästä Tanskan veromallista on kerrottu enemmän kohdassa 6.1.3.

6.2.3 Makeis- ja jäätelövero

Makeisista, makeisten kaltaisista valmisteista, suklaasta, kaakaota sisältävistä tuotteista, jäätelöstä, mehujäätystä ja jäätelön valmistamiseen tarkoitettusta valmisteesta kannettiin Suomessa valmisteveroa vuosina 2011-2016. Makeisveron määrä oli 0,95 senttiä kilolta. (Tulli 2014, 1-2.) Muissa Pohjoismaissa on käytössä huomattavasti kovempia makeisveroja: esimerkiksi Tanskassa makeisvero on 3,19 euroa ja Norjassa 2,42 euroa kilolta (VM 2013, 21-22).

Suomessa voimassa ollut makeisvero oli jossain määrin ristiriitainen, sillä veronalaisia eivät olleet esimerkiksi kaakaota sisältävät jogurtit tai suklaalla päällystetyt keksit (Tulli 2014, 1-2). Veroa kritisoitiin ennen lakkauttamistaan siitä, että se kohdistui vain joihinkin makeis-käsitteen alle kuuluviin tuotteisiin ja jätti samalla toiset kokonaan veron ulkopuolelle. Vero johtikin muun muassa siihen, että valmistajat kehittivät makeistenomaisia tuotteita, mutta luokittelivat ne kekseiksi.

Keinoiksi ongelman selkiyttämiseen ehdotettiin jo makeisveron ollessa voimassa esimerkiksi makeisveron täsmentämistä tai sokeriveroon siirtymistä. (Rantanen 2013.)

Nähtäväksi jää, lisääkö makeisten ja jäätelön valmisteverosta luopuminen näiden tuotteiden kulutusta ja niiden käytöstä johtuvia terveyshaittoja. On myös huomattava, että hintajouston vuoksi näiden tuotteiden lisääntyvä kulutus kohdistuu todennäköisimmin ennen kaikkea lapsiin ja nuoriin. Koska lapsilla ja nuorilla on useimmiten vähiten rahaa käytettävissään, vaikuttavat hinnanmuutokset tehokkaimmin heidän kulutusmääriinsä. (Eduskunta 2017.) Toisaalta etenkin jäätelö on pitkälti sesonkituote ja kesä on sen osalta selkeä sesonkikausi. Voikin hyvin olla, että jäätelön kulutus on etenkin sesongin aikaan enemmänkin säästä, kuin hinnasta kiinni.

6.2.4 Snack- / roskaruokavero

Snack-tuotteiden verotusta perustellaan tyypillisesti määrittelemällä tämä kategoria käsittämään tuotteet, jotka eivät ole välttämätön osa päivittäistä, perustarpeemme tyydyttävää ruokavaliota (Esim. Franck ym. 2013). Esimerkiksi suomalaisissa ravitsemussuosituksissa (2014) terveyttä edistävän ruokavalion kokonaisuutta on havainnollistettu ruokakolmiolla (ks. Kuva 4, s. 34). Tällöin snack-kategoria sijoittuu kolmion yläosaan. Asiantuntijat kannattavat verotuksen kohdistamista ensisijaisesti nimenomaan tällaisiin tuotteisiin, jotka eivät ole terveydelle välttämättömiä (esim. NHF 2012, 25).

Kuva 4. Ruokakolmio (VRN 2014).

Myös lakinäkökulmasta katsottuna Snack-vero on nähty toteuttamiskelpoisimpana verotusmallina. Snack-vero voisi olla myös vaikutuksiltaan huomattavin, sillä kasvanut kalorinkulutuksemme selittyy pitkälti juuri tähän kategoriaan kuuluvien prosessoitujen ja runsaasti energiaa sisältävien tuotteiden käytöllä. Ruoka- ja elintarviketeollisuus kuitenkin vastustaa snack- tai roskaruoaverotusta. (Franck ym. 2013.)

Franck ja kumppanit (2013) esittävät snack-veron olevan regressiivinen, sillä tyypillisesti matalan tulotason taloudet kuluttavat enemmän tähän ryhmään lukeutuvia tuotteita. Toisaalta juuri tämän vuoksi verotuksella voitaisiin saada aikaan mittavia terveyshyötyjä. Mikäli verotusta toimeenpannaan, tulee tutkijoiden mukaan kuitenkin varmistaa yksilöiden tasavertainen mahdollisuus päästä suositeltavien elintarvikkeiden luokse – tämä voi paikoittain olla ongelma esimerkiksi ns. ”ruoka-aavikoilla”, joissa yksilöiden mahdollisuudet tehdä terveellisiä ruokavalintoja ovat rajoitettuja pitkien välimatkojen takia. Tällainen tilanne asettaa yksilöt eriarvoiseen asemaan. (Franck ym. 2013.)

Unkarissa on vuodesta 2011 saakka ollut käytössä epäterveellisiin elintarvikkeisiin kohdistuva vero, jonka piiriin kuuluvat suolaiset napostelutuotteet sekä eräät maustekastikkeet. Verotettavat tuotteet on määritelty tullitariffinimikkeiden avulla ja vero määrätään tuotteen painon (kg) tai tilavuuden (l) mukaan. Veron tarkoituksena on rajoittaa terveydelle haitallisen ravinnon kulutusta ja edistää terveellistä ravitsemusta. Lisäksi tavoitteena on rahoittaa terveyspalveluita ja erityisesti julkisia terveysohjelmia. (VM 2013, 22; WHO 2012.) Epäterveellisiin elintarvikkeisiin kohdistuva vero elää ajan hermoilla: Mikäli toimijat alentavat tuotteiden sokeri- tai suolapitoisuutta, alentaa valtio verollisten tuotteiden pitoisuusrajoja (VATT 2013b).

	Virvoitusjuomavero	Energia-juomavero	Kahvivero	Makeisvero	Lihavero	Epäterveellisiin elintarvikkeisiin kohdistuva vero
Belgia	Alkoholittomat juomat 0,04 €/l		Paahtamaton kahvi 0,2 €/kg, paahdettu kahvi 0,25 €/kg			
Espanja	Vero suunnitteilla					
Latvia	Alkoholittomat juomat 0,07 €/l		1,44 €/kg			
Ranska	Kaikki juomat, joissa on lisättyä sokeria tai keinomakeutusaineita ja jotka on pakattu tölkkeihin. 0,07 €/l					
Suomi	Yli 0,5 % sokeria sisältävät juomat 0,22 €/l ja kivennäisvedet sekä sokerittomat juomat 0,11 €/l valmista juomaa kohden					
Tanska	0,21 €/l, paitsi sokerittomat juomat 0,08 €/l			3,19 €/kg. Jos tuote sisältää lisättyä sokeria alle 0,5g sadassa grammassa, vero on 2,72 €/kg	Lihavero käytössä 2011-2012. Veroa maksettiin tuotteen sisältämän tyydyttyneen rasvan määrän mukaan 2,15 €/kg. Veron piiriin kuuluivat kaikki tuotteet, jotka sisälsivät tyydyttynyttä rasvaa yli 2,3 %.	
Unkari	Veron piirissä virvoitusjuomat, jotka sisältävät lisättyä sokeria yli 8 g /100 ml. Valmiiden juomien vero 0,02 €/l ja tiivisteiden 0,68 €/l.	0,85 €/l		Makeiset, hillot, kakut, keksit ja muut leivonnaiset sekä jäätelö. Lisävero jos tuotteen lisätyn sokerin pitoisuus on yli 25 %		Suolaiset napostelutuotteet sekä eräät maustekastikkeet. Verotettavat tuotteet määritelty tullitariffinimikkeiden avulla. Veron tarkoituksena on rajoittaa terveydelle haitallisen ravinnon kulutusta ja edistää terveellistä ravitsemusta. Lisäksi tavoitteena on rahoittaa terveyspalveluita ja erityisesti julkisia terveysohjelmia.
Viro	Vero suunnitteilla, tarkoitus ottaa käyttöön vuoteen 2019 mennessä					

Taulukko 1: Euroopan Unionin jäsenmaissa käytössä olevia elintarvikeluokkaan kohdistuvia veroja.

6.3 Terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteet

Kun veroinstrumenttiä käytetään osana terveyden edistämisen politiikkaa, voidaan elintarvikkeiden erilainen hinnoittelu toteuttaa paitsi epäterveellisten tuotteiden verotuksen, myös terveellisten elintarvikkeiden tukemisen kautta (esim. An 2013; French 2013). Esimerkiksi liikuntapalveluja tuetaan jo monessa maassa alennetulla alv-kannalla. Lisäksi erilaisia työpaikka- ja kouluruokailuun liittyviä tukijärjestelmiä on yleisesti käytössä. (VATT 2013b.)

Oletetaan, että hedelmien ja vihannesten sekä runsassokeristen ja –rasvaisten tuotteiden kysyntä noudattaa perinteisen talousteorian mukaista mallia. Tällöin hedelmien ja vihannesten hinnan laskun pitäisi lisätä niiden kysyntää, ja vastaavasti runsassokeristen ja –rasvaisten tuotteiden hinnan nousun pitäisi vähentää niiden kysyntää. Tällaisessa tapauksessa veropolitiikkaa voitaisiin tehokkaasti soveltaa kulutusvalintojen ohjaamiseen. (Madden 2015.)

Terveellisiä elintarvikkeita voidaan tukea siten, että ”vähemmän terveellisten” ruokien verotuksesta saadut tulot käytetään suositeltavien tuotteiden, esimerkiksi hedelmien ja vihannesten, hintatukeen. Vaihtoehtoisesti terveellisten elintarvikkeiden arvonlisäveroa voidaan laskea, jolloin niiden kuluttaminen tulee suhteellisesti edullisemmaksi. (Nnoaham ym. 2009.)

Tarve terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteille on perusteltavissa, sillä huolimatta terveellisen ruokavalion kattavasti esiintuoduista eduista merkittävä osa maailman väestöstä ei WHO:n mukaan kuluta elintarvikkeita oikeassa suhteessa (WHO 2004, Ball ym. 2011 mukaan). Erityisesti huonossa taloustilanteessa ruokaan liittyviä valintoja saatetaan tehdä korostuneesti ainoastaan hinnan perusteella. Tällöin olisi ensiluokaisen tärkeää, että terveelliset valinnat olisivat myös taloudellisesti kannattavia ja houkuttelevia. Terveellisen ruokavalion saaminen taloudellisesti kannattavaksi vaatii kiireellisiä poliittisia toimia, ja tähän tarpeeseen voisivat vastata nimenomaan terveellisten elintarvikkeiden veronalennukset tai hintatuet. (Drewnowski & Darmon 2005.)

Suomessa muun muassa Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen raportissa (2013b) on nostettu esiin terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden haasteita. Suurimpana ongelmana alennettujen verokantojen käyttämisessä ”terveellisten” elintarvikkeiden kulutuksen edistämässä lienevät vakavat rajanveto-ongelmat. Esimerkiksi hedelmät, vihannekset ja marjat ovat selkeästi

terveellisiä, mutta sen sijaan jatkojalosteiden tilanne onkin jo ongelmallisempi. Pitäisikö verotuksella siis suosia ainoastaan alkuperäisiä tuotteita vai tuettaisiinko myös pakasteiden, säilykkeiden ja hillojen kaltaisia jatkojalosteita? Ongelmallisia ovat myös kuivatut ja sokeroidut hedelmät.

Vielä yhdenkään EU-maan arvonlisäverojärjestelmässä ei suosita ”terveellisiä” elintarvikkeita (VATT 2013b). Tämä selittyy sillä, että toistaiseksi elintarvikkeiden profiloiminen ”terveellisiksi” ja ”epäterveellisiksi” on äärimmäisen hankalaa, koska kiistattomia kriteereitä tähän ei ole (Lobstein & Davies 2008; VM 2010, 128; ks myös luku 4.2). Lisäksi EU:n lainsäädäntö edellyttää, että toisiaan korvaaviin kilpaileviin tuotteisiin sovelletaan samoja verokantoja. Myös tältä kannalta tarkasteltuna terveellisten elintarvikkeiden objektiivinen määrittely tavalla, joka ei syrjisi korvaavia kilpailevia tuotteita, on koettu haastavaksi. (VM 2013.)

7. TERVEYSPERUSTEISEN ELINTARVIKEVEROTUKSEN VAIKUTTAVUUS

7.1 Elintarvikeverojen vaikuttavuus

Maailmalla tunnetaan erilaisia ja erisuuruisia terveysperusteisia veroja, mutta niiden käyttö on toistaiseksi suhteellisen vähäistä (NHF 2012, 26; ks myös taulukko 1, s. 36), varsinkin ottaen huomioon sen, miten vahvat perusteet verojen tarpeellisuudelle on. Päätöksentekijät ovat kuitenkin viime aikoina osoittaneet lisääntyvää kiinnostusta erilaisia terveysperustaisia elintarvikeveroja kohtaan (esim. Sacks ym. 2011).

Toistaiseksi terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vaikuttavuutta on tutkittu eniten Yhdysvalloissa (Alastalo 2013) ja siitä on tehty myös lukuisia kirjallisuuskatsauksia (esim. Andreyeva ym. 2010; Powell & Chaloupka 2009; Thow ym. 2010). Tämän luvun aluksi käydään läpi näiden katsauksien tuloksia, sillä ne antavat kokonaiskuvaa terveysperusteista verotusta koskevan tutkimustiedon nykytilasta. Tämän jälkeen käsitellään Pohjoismaissa aiheen tiimoilta tehtyä tutkimusta sekä nostetaan esille yksittäisistä veromalleista esimerkinomaisesti yksi: rasvavero. Luvun loppuun tarkastellaan epäterveellisten elintarvikkeiden verotusta ja ”epäterveellisten” ainesosien korostamista hieman erilaisesta näkökulmasta; elintarvikepakkausten varoitusmerkein.

Koska hintapolitiikka on nähty potentiaalisena kasvavan lihavuusongelman hillitsijänä, ovat tutkijat olleet kiinnostuneita siitä voisivatko ruuan hintapolitiittiset muutokset todella vaikuttaa yksilöiden painoindeksiin merkittävästi (esim. Powell & Chaloupka 2009; kaavio 1, s. 24). Toistaiseksi näyttöä verotoimenpiteiden tehokkuudesta on saatu esimerkiksi satunnaissokkokeilla, jotka havainnoivat kuluttajan käyttäytymistä hypoteettisten verojen aiheuttaessa muutoksia kohde- ja verrokkituotteiden hintoihin. Verojen vaikutuksia ja vaikutusmahdollisuuksia on niin ikään pystytty mallintamaan eri tietolähteistä, esimerkiksi myyntitiedoista, saadun kuluttajakäyttäytymisen perusteella. (Thow ym. 2014.) Väestötasolla ruokaveroilla onkin todettu jossain määrin olevan potentiaalia vaikuttaa yksilöiden kulutukseen, painoon ja pitkäaikaissairausriskiin (Thow ym. 2010). Löydetyt tilastollisesti merkitsevät, yksilöiden hyvinvointiin heijastuvat vaikutukset, esimerkiksi yhteydet hintojen ja painoindeksin välillä ovat kuitenkin yleisesti ottaen olleet pieniä. Näin ollen epäterveellisen ruoan, kuten makeisten ja pikaruuan pienillä veronkorotuksilla ei toistaiseksi ole pystytty osoittamaan olevan merkittäviä vaikutuksia yksilöiden ravinnon laatuun ja painoindeksiin. (Powell ja Chaloupka 2009.)

Vastoin perinteisen talousteorian oletuksia epäterveellisen ruuan kysyntä on pääsääntöisesti joustamatonta, mistä johtuen kuluttajat ovat suhteellisen resistenttejä hinnankorotuksille eivätkä helposti muuta kulutustottumuksiaan (Snowdon 2016). Lisäksi verojen vaikutus erilaisiin kuluttajiin voi olla erilainen – eniten kuluttavat yksilöt ovat tyypillisesti kaikkein resistenteimpiä hinnan muutokselle. Näin ollen on mahdollista, että juuri ne kuluttajat, joiden kulutukseen ensisijaisesti pyritään vaikuttamaan, jatkavat kuluttamista entiseen malliin verosta huolimatta. (Food drink tax EU.) Toisaalta jos hinnankorotukset ovat riittävän suuria, voidaan positiivisia muutoksia havaita ainakin väestötasolta tarkasteltuna (Powell ja Chaloupka 2009). Tutkijat näkevät, että erityisesti merkittävimmillä veronkorotuksilla voisi olla mahdollista aikaansaada vaikuttavia tuloksia (Thow ym. 2010). Myttonin ja kumppaneiden (2012) mukaan vähintään 20 % veroa voidaan pitää merkittävänä.

Andreyevan ja kumppaneiden tutkimus (2010) tiivistää 160 yhdysvaltalais tutkimuksen tulokset eri elintarvikeryhmien hintajoustoista. Perustuen 14 tutkimuksen keskiarvoon, virvoitusjuomien jouston arvo noin -0,8, on yksi korkeimmista kaikkien tutkimuksessa tarkastelluiden elintarvikeryhmien joustoarvioista. Joustoestimaateissa on kuitenkin huomattavia eroja eri tutkimusten välillä: esimerkiksi suurin löydetty jousto virvoitusjuomille on -3,2.

Samoin Thow ja kumppanit (2014) toteavat systemaattisen kirjallisuuskatsauksensa näytön perusteella virvoitusjuomaveron olevan elintarvikeveroista tehokkain. Päinvastaisesti rasvaa, sokeria ja suolaa koskettavat verot kohdistuvat heidän mukaansa sekä suositusten mukaisiin että epäterveellisempänä pidettyihin ruokiin, sillä ihmiset syövät elintarvikkeita, eivät ravintoaineita. Näin ollen näillä veroilla saattaa olla vaikutusta myös muiden kuin selkeästi epäterveellisten elintarvikkeiden kulutukseen. (Thow ym. 2014.) Väitettä tukee Andreyevan ja kumppaneiden tutkimus (2010), jossa sokerin ja makeisten keskimääräinen jousto niin ikään on matalimmasta päästä. Tarkastelluissa 13 tutkimuksessa sen arvo on keskimäärin vain -0,3. Suurin estimaatti sokerin ja makeisten hintajoustoa arvioivien tutkimusten joukossa on 1,0. Myös Epstein ja kumppanit (2010) kannattavat runsasenergistien, mutta vähän ravintoaineita sisältävien tuotteiden, kuten pikaruuan verottamista. Positiivisen ristijouston ansiosta vero saattaisi vähentää näiden tuotteiden kulutusta ja siirtää sitä terveellisempien vaihtoehtojen suuntaan.

Muun muassa Snowdon (2016) on esittänyt erilaisia skenaarioita siitä, miksi terveysperusteinen verotus voi epäonnistua. Yhden skenaarion mukaan epärationaalisesti toimivat kuluttajat saattavat veron johdosta esimerkiksi vaihtaa ostospaikkaansa tai siirtyä kuluttamaan halvempaa brändiä. Itse

kulutus ja sen kokonaismäärä ei kuitenkaan muutu. Toisen skenaarion mukaan kuluttajat puolestaan karsivat veron myötä muiden tuotteiden kulutusta, jotta pystyvät säilyttämään verotettavan tuotteen kulutuksen ennallaan.

Dellava ja kumppanit (2010) ovat puolestaan huomanneet, että huonossa taloustilanteessa vero saattaa kyllä onnistuneesti vähentää tietyn elintarvikkeen kulutusta huomattavastikin. Kulutus kuitenkin palautuu nopeasti taloustilanteen parantuessa ja yksilöiden tulojen noustessa (Dellava ym. 2010). Tällöin pidempiaikainen käyttäytymisvaikutus jää toteutumatta.

Fletcherin, Frisvoldin ja Tefftin (2010) virvoitusjuomaveron vaikutuksia yhdysvaltalaisen lasten ja nuorten virvoitusjuomien kulutukseen tarkastelleessa tutkimuksessa havaittiin, että virvoitusjuomien kysyntä kyllä laskee verotuksen koventuessa, mutta kokonaisenergiansaantiin tai ylipainon yleisyyteen sillä ei ole vaikutusta. Tämä selittyy korvausvaikutuksella, joka saa aikaan virvoitusjuomien korvaamisen muunlaisella kulutuksella. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa virvoitusjuomien substituutti oli maito. Tutkimus toteutettiin hyödyntäen Yhdysvaltojen eri osavaltioissa käytössä olevia erisuuruisia veroja. (Fletcher ym. 2010.)

Myös Pohjoismaissa on tutkittu sitä, kannattako elintarvikeverotuksessa ottaa huomioon ruokien erilaisia terveysvaikutuksia. Kotakorpi ja kumppanit (2011) toteavat, että aiempien selvitysten pohjalta on perusteltua uskoa ylipainon lisääntymisen taustalla olevan erityisesti lisääntynyt sokerin saanti. Samanaikaisesti suomalaisten tiedetään edelleen syövän liian vähän kalaa, kasviksia ja hedelmiä niiden terveyttä edistävästä vaikutuksesta huolimatta. Heidän tutkimuksensa kohteena olikin erityisesti sokeripitoisten tuotteiden tiukemman verotuksen ja vastaavasti kasvisten, hedelmien ja kalan kevyemmän verotuksen vaikutusten tarkastelu niiden kysyntään. (Kotakorpi ym. 2011.) Ruotsissa samantyylistä tutkimusta ovat tehneet Nordström ja Thunström (2011). Heidän kiinnostuksensa kohteena olivat viljat, joiden kautta he ovat tutkineet sellaisia tuottoneutraaleja verotuksen keinoja, joilla väestön ruokavaliota voitaisiin parantaa ja ihmisiä pystyttäisiin kannustamaan valitsemaan terveellisempiä tuotteita.

Kotakorven ym. (2011) tutkimuksen tulosten mukaan makeisten, virvoitusjuomien ja jäätelön kysyntä laskee tuntuvasti sokeriveron seurauksena. Vastaavasti kasvisten, hedelmien ja kalan kysyntä kasvaa niiden verotuksen alentuessa. Tulokset antavat myös ainakin osittaista tukea väestöryhmien välisten terveyserojen kaventumiselle, sillä sokeriveron vaikutukset voisivat olla keskimääräistä suurempia pienituloisilla. Niin ikään Nordströmin ja Thunströmin (2011)

tutkimuksessa havaittiin, että verouudistukset, jotka ohjaavat viljojen kulutusta terveellisempään suuntaan, ovat progressiivisia. Tällöin matalan tulotason taloudet hyötyvät kaikista tutkituista verouudistuksista, samalla kun korkeimman tuloryhmän maksamien verojen määrä kasvaa. Tulos perustuu siihen, että veromuutosten myötä matalan tulotason talouksien kuitupitoisten viljojen kulutus pysyy suunnilleen entisellä tasolla, mutta korkeimman tulotason kulutus sen sijaan kasvaa. (Nordström & Thunström 2011.)

Esimerkkicase 1: Rasvavero

Tutkielman laajuuden sallimissa rajoissa kaikkien yksittäisten, luvussa 5 esiteltujen veromallien vaikuttavuuden läpikäynti ei tässä osiossa ole mahdollista. Yksittäisistä veromalleista etenkin rasvavero on kiinnostanut tutkijoita, joten se on valittu esimerkinomaisesti erityistarkasteluun. Perusteena valinnalle toimii myös rasvan energiasisältö - yksilö saa ruoan hiilihydraateista ja proteiineista energiaa 16,8 kJ/g, mutta rasvoista 37,8 kJ/g (Aro ym. 2012, 76). Tämä saattaa selittää sen, miksi lihavuuden aiheuttajaksi varsinkin arkipuheessa yhdistetään usein nimenomaan rasvat.

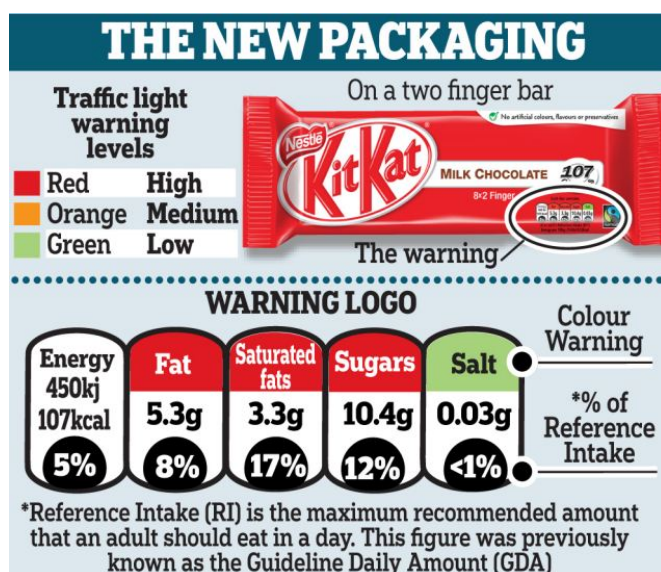
Chouinard, Davis, LaFrance ja Perloff (2007) ovat havainneet meijerituotteita käsittelevässä tutkimuksessaan, että edes 10 prosentin lisävero rasvassa ei vähentäisi sen kulutusta edes prosenttiyksiköllä - meijerituotteiden kulutus on siis pääasiassa hyvin joustamatonta. Niin ikään Tiffin ja Arnoult (2011) toteavat, että rasvaverolla ei ole merkittävää vaikutusta tyydyttyneen rasvan saannin saattamiseksi lähemmäksi suosituksia eikä elämäntapasairauksien riski väestötasolla vähene, vaikka osa kuluttajista veron myötä muuttaisikin tyydyttyneiden rasvojen kulutustaan myönteiseen suuntaan. Tämä perustuu siihen, että tutkijoiden mukaan suuri osa väestöstä kuluttaa tyydyttyneitä rasvoja verosta riippumatta huomattavasti yli suosituksen. (Tiffin & Arnoult 2011.)

Bødker, Pisinger, Toft & Jørgensen (2015) ovat paneutuneet maailman ensimmäiseen rasvaveroon, Tanskan malliin, ja nostaneet esiin sen ongelmakohtia. Heidän mielestään vero oli kansanterveyden kohentamisen näkökulmasta heikosti suunniteltu ja selkeästi enemmänkin pyrkimys ”terveeseen talouteen” kuin ”terveisiin ihmisiin”. Tutkijoiden mukaan poliitikot ovat siis ennemminkin nähneet veron tulonlähteenä kuin terveyden edistämistoimenpiteenä. Huolestuttavaa on myös, että veron suunnittelusta ja prosessoinnista vastasi Tanskan veroministeriö, eikä terveystoimikunta. Lisäksi koska verosta haluttiin tehdä hallinnollisesti mahdollisimman helppo, rasvavero ei lopulta heijastellut tuotteiden todellista tyydyttyneen rasvan määrää.

Tutkijoiden esiin nostamat ongelmat ovat mitä todennäköisemmin yleistettävissä myös muihin yksittäisiin veromalleihin. Rasvan kaltaisen yksittäisen ruuan ainesosan verottamisella tulisi tavoitella valtion tulojen kartuttamisen ohella terveellisen ravitsemuksen edistämistä. Tämä tavoite muodostaa kuitenkin selkeän haasteen, koska kukin erillisen veron kohde on vain yksi elintarvikeluokka tai ravintoaine, mutta ruokavalion terveellisyyteen vaikuttavat myös monet muut tekijät. Merkittävimmissä roolissa on aina ruokavalion kokonaisuus: koostumus, ruuan määrä energia- ja ravintoainepitoisuus sekä ateriaritmi. Väestön terveyskäyttäytymisen muuttamiseksi tarvitaan toimenpiteitä useilla yhteiskunnan eri sektoreilla, koska yksittäiset toimenpiteet eivät yleensä riitä halutun muutoksen aikaansaamiseksi. (VM 2013.)

Esimerkkicase 2: Varoitusmerkit tuotepakkauksissa

Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vaikuttavuutta on tutkittu myös hieman erilaisesta näkökulmasta. Kanadassa Lacanilao, Cash ja Adamowicz (2011) selvittivät, kuinka kuluttajat suhtautuvat epäterveellisten tuotteiden verotukseen sekä veroa ja sen taustalla olevia syitä korostaviin varoitusmerkkeihin tuotepakkauksissa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa elintarvikepakkauksissa on kokeiltu ravintoainesisällön havainnollistamista ”liikennevalo” –mallin (ks. esim Sacks ym. 2011) avulla. Tällöin eri ravintoaineiden määrät kyseessä olevassa tuotteessa kuvataan vihreällä, keltaisella tai punaisella värikoodilla riippuen siitä minkä verran valittua ravintoainetta (esim. Rasvan kokonaismäärä, tyydyttynyt rasva, sokeri, suola) tuote sisältää. (Ks. kuva 5, s. 43.)

Kuva 5: Ravintosisällön havainnollistaminen elintarvikepakkauksessa. (Lähde: Daily Mail 2013)

Lacanilaon ja kumppaneiden tutkimus antoi tukea sille, että myös elintarvikkeiden osalta haitallisen, korkeammin verotettavan tuotteen korostaminen varoitusmerkillä saattaisi lisätä merkittyjen tuotteiden välttämistä (Lacanilao ym. 2011). Aihe on kiinnostava, sillä esimerkiksi tupakka-askeissa varoitussignaaleja käytetään jo yleisesti.

Sittemmin aihe on herättänyt enemmänkin kiinnostusta Kanadassa, sillä esimerkiksi Ontario Medical Association kannattaa vahvasti varoitustekstien lisäämistä epäterveellisinä pidettyjen elintarvikkeiden pakkauksiin. He korostavat, että varoitustekstien tarkoituksena ei ole estää ihmisiä kuluttamasta epäterveellisiä tuotteita, vaan herättää heidät tiedostamaan ruuan ravintoainesisältö (Ontario Medical Review 2012.) Kuvassa 6 (s. 44) on esimerkki Ontario Medical Associationin mallikuvasta, jossa kaakaon energiasisältö sekä piilosokerin määrä on selkeästi havainnollistettu kuluttajalle. Lisäksi purkin kyljessä olevassa varoitustekstissä kerrotaan nestemäisten kaloreiden olevan lihavuuden ja siihen liittyvien sairauksien merkittävä aiheuttaja.

Kuva 6: Esimerkki tuotteen energiasisällön ja piilosokerin määrän havainnollistamisesta tuotepakkauksessa. (Lähde: Treehugger.com)

7.2 Terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden vaikuttavuus

Terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden potentiaali vaikuttaa kuluttajien ostopäätöksiin on pystytty osoittamaan (esim. An 2013; French 2013; Nnoaham ym. 2009; Epstein ym. 2010; Niebylski ym. 2015). Tämänhetkisen tutkimustiedon valossa elintarvikeveroja voitaisiin parhaiten optimoida yhdistämällä niitä tukiin siten, että ”vähemmän terveellisten” ruokien verotuksesta saadut tulot käytetään suositeltavien tuotteiden hintatukeen (Nnoaham ym. 2009). Mikäli terveellisiä elintarvikkeita tuetaan tällä tavoin tuottoneutraalisti, näyttäisi hedelmien ja vihannesten kulutus lisääntyvän eniten kun ”vähemmän terveellisten” ruokien arvonlisäveroa nostetaan samanaikaisesti hedelmien ja vihannesten korkean hintatuen kanssa. Kuitenkin myös pienempi hintatuki yhdistettynä ”vähemmän terveellisten” ruokien verotuksen lisäämiseen saa aikaan hedelmien ja vihannesten käytön lisääntymistä. (Nnoaham ym. 2009.)

Terveellisten elintarvikkeiden tukemisen ja epäterveellisten elintarvikkeiden verotuksen kombinaatiolla on pystytty osoittamaan olevan vaikutusta myös yksilöiden painoon ja painoindeksiin. Lisäksi mahdollisesti saavutettavilla verotuloilla voidaan rahoittaa muita elintapaisairauksien ennaltaehkäisytoimenpiteitä. (Niebylski ym. 2015.)

Toisaalta myös pelkillä terveellisten elintarvikkeiden hinnanalennuksilla näyttäisi olevan positiivisia vaikutuksia yksilöiden ravitsemustottumuksiin (An 2013). Esimerkiksi French (2013) on pystynyt yksilöiden välipala-automaattiestoksia tutkiessaan osoittamaan, että sinällään pienellä alennuksella voi olla merkittävä vaikutus kulutuskäyttäytymiseen. Kun tarjolla olevien suositeltavampien tuotteiden hintaa laskettiin 10 %, 25 % tai 50 %:a, havaittiin niiden myynnin lisääntyvän 9 %, 39 % ja 50 %:a. Myös välipalojen kokonaismyynti lisääntyi merkittävästi suurempia alennuksia (25 % ja 50 %) käytettäessä. (French 2013.) Havaintoja on pystytty yleistämään myös muissa terveellisten elintarvikkeiden hinnanalennuksia koskevissa interventioissa (An 2013; French 2013).

Minkälaisen hinnanalennuksen tahansa ei kuitenkaan ole pystytty osoittamaan olevan tehokas. Esimerkiksi tutkimuksessa, jossa asiakkaat saivat puolen dollarin arvoisen lahjakortin jokaisen hedelmä- tai vihannesostoksensa yhteydessä, ei suositeltavien tuotteiden kulutus lisääntynyt. Tätä nollatulosta on perusteltu kuluttajan saaman alennuksen vähäpätöisyydellä. (An 2013.)

Terveellisen ruuan hinnan alentamiseen liittyy myös muunlaisia ongelmia ja ristiriitaisuuksia. Suurempien tukien avulla on kyllä pystytty saavuttamaan suurempia positiivisia vaikutuksia kulutuksessa, mutta samanaikaisesti suurille hinnan alennuksille on myös suurempia poliittisia ja käytännöllisiä esteitä, esimerkiksi teollisuuden ja tuottajien halukkuus maksimoida voittoja. (Capewell & Lloyd-Williams 2017). Toisaalta kuluttajan näkökulmasta katsottuna terveellisen ruuan hinnan laskusta saatavat säästöt käytetään pahimmassa tapauksessa vähemmän terveellisten ruokien aiempaa suurempaan kulutukseen. Tällöin energian kokonaissaanti kasvaa, mikä edelleen saattaa lopulta johtaa jopa lihavuuden lisääntymiseen. (Epstein, Dearing, Roba & Finkelstein 2010.)

Vertailun vuoksi huomattakoon, että esimerkiksi liikuntapalveluja tuetaan jo monessa maassa alennetulla alv-kannalla. Näiden tukimuotojen vaikuttavuus liikunnan aloittamiseen on kuitenkin epäselvä. On mahdollista, että tukimuodot tavoittavat etupäässä sellaisia henkilöitä, jotka muutenkin liikkuisivat. (VATT 2013b.) Lienee mahdollista, että myös terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteet saattavat hyödyttää eniten niitä kuluttajia, jotka muutenkin kuluttavat kyseisiä tuotteita eniten. Koska terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden potentiaali itsessään on kuitenkin jo kyetty osoittamaan, tulisi vaikuttavuutta kartoittavaa tutkimusta tulevaisuudessa suunnata erityisesti veromuutosten pitempiäikaisten vaikutusten sekä kustannustehokkuuden suuntaan (An 2013).

7.3 Yhteenveto

Kohdennettujen elintarvikeverojen ja -tukien vaikutus ruokavalintoihin ja lopulta terveyteen on monimutkainen yhtälö. Tietyn yksittäisen elintarvikkeen verotus tai hintatuki vaikuttaa välillisesti koko ruokavalioon, koska eri elintarvikkeiden väliset keskinäiset korvaavuus- ja täydentävyysuhteet ovat niin monimutkaisia ja lisäksi edelleen pääosin tuntemattomia. (Irz & Niemi 2011.) Lisäksi kriittiset analyysit ja näyttö verotuksen käytöstä ja sen aikaansaamista terveysvaikutuksista ovat usein vajanaisia (Mytton ym. 2012). Yksittäisiin ruokiin tai ravintoaineisiin keskittyneet tutkimukset ovat myös saattaneet yliarvioida verojen vaikutuksen, sillä niissä ei ole tarpeeksi kattavasti pystytty ottamaan huomioon veron aiheuttamaa kulutuksen siirtymää toisiin tuotteisiin (Thow ym. 2010). Tästä johtuen selkeää kokonais kuvaa terveysperusteisen elintarvikeverotuksen mahdollisuuksista ei ollakaan vielä pystytty muodostamaan (NHF 2012, 26).

Tutkijoiden (esim. Kotakorpi ym. 2011, Sacks ym. 2011) mukaan terveysperusteisen verotuksen vaikutuksia voidaan joka tapauksessa pitää merkittävänä ennen kaikkea verosääntelyn edullisuuden ansiosta; terveysverojen kaltaiset poliittiset, koko väestöön kohdistuvat interventiot tarjoavat kustannustehokkaan tavan ehkäistä lihavuutta (Kotakorpi ym. 2011; Sacks ym. 2011). Niin ikään terveellisten elintarvikkeiden tukitoimenpiteiden potentiaali on tunnistettu (An 2013) ja tutkijoiden mukaan tukitoimenpiteitä tulisikin pikimmiten implementoida väestötasoisesti (ks. esim. Niebylski ym. 2015). Vaikka saavutettavien hyötyjen laajuuden suhteen onkin vielä epävarmuutta, olisi verotusta joka tapauksessa syytä harkita osaksi kokonaisvaltaista lihavuuden ehkäisystrategiaa (Sacks ym. 2011). Ruoka-, elintarvike-, ja mainosteollisuus kuitenkin vastustavat tällaista verotusta ainakin jossain määrin (esim. Franck ym. 2013; Gonzá'lez-Zapata ym. 2010).

Toistaiseksi terveysperusteista elintarvikeverotusta koskeva todistusaineisto on suhteellisen vähäistä ja jo olemassa oleviin veroihin keskittynyttä (Thow ym. 2010). Tämän lisäksi maailmalla ollaan yhä myös erimielisiä siitä, mitkä veromallit tai toimenpiteet näyttäisivät olevan tehokkaimpia aikaansaamaan toivottuja ruokavaliomuutoksia. Lisätutkimusta vankemman näyttöpohjan rakentamiseksi terveysperusteisten elintarvikeverojen ja terveellisten elintarvikkeiden hintatukien vaikuttavuudesta tarvitaankin ehdottomasti. Aiheeseen jo paneutuneet tutkijat näkevät, että erityisesti pitkittäistutkimus -tyyppiset asetelmat sekä tutkimukset, joissa otetaan huomioon kontekstin, kuten tarjolla olevien ruokakauppojen vaikutus, voisivat olla hyödyllisiä. (Esim. Powell & Chaloupka 2009.)

Mikäli puolestaan haluamme ymmärtää paremmin mahdollisten hinnanmuutosten vaikutuksia kuluttajien todelliseen käyttäytymiseen, olisi oleellista tutkia myös sitä, mitä kuluttajat hankkimissaan lopputuotteissa arvostavat. Se arvo ja odotetut hyödyt, mitä kuluttaja ostamastaan tuotteesta uskoo saavansa ratkaisee lopulta sen, millaisen hinnan kuluttaja on tuotteesta valmis maksamaan. (Esim. Hawkes 2012; Smed 2012.) Juuri tämänkaltaisten kysymysten ratkaisemiseen behavioristisella taloustieteellä on varmasti paljon annettavaa tulevaisuudessakin.

8. POHDINTA

Tämän tutkielman tarkoituksena oli olemassa olevan kirjallisuuden perusteella tarkastella, auttaako kuluttajan käyttäytymisen laajempi ymmärtäminen tehokkaamman veropolitiikan suunnittelussa, mihin erilaiset elintarvikeverot perustuvat ja miksi ne voisivat toimia, millaisia erityyppisiä mahdollisuuksia verotus terveyden edistämisen kentälle tarjoaa, missä määrin verotusta jo käytetään osana terveyspolitiikkaa Suomessa ja maailmalla sekä millaisina terveysperusteisen elintarvikeverotuksen tulevaisuudennäkymät hahmottuvat. Varsinaisena tutkimuskysymyksenä oli, voidaanko elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla vaikuttaa yksilön valintoihin ja saavuttaa terveyshyötyjä.

Terveysperusteisten elintarvikeverojen sekä terveellisten elintarvikkeiden hintatukien vaikuttavuutta on tutkittu useissa eri maissa ja niiden potentiaali vaikuttaa elintarvikkeiden väestötason kulutukseen on pystytty tieteellisesti osoittamaan (esim. Thow ym. 2010) – terveysperusteisella elintarvikeverotuksella on näin ollen mahdollisuutensa. Lopulta yksilöiden terveyteen heijastuvia vaikutuksia on mahdollista saavuttaa huolellisesti kohdistettujen verojen kautta, sillä ne voivat saada aikaan muutoksia yksilöiden ravinnonkäyttötottumuksissa (esim. Mytton ym. 2007). Tulos tukee myös olettamusta siitä, että usein nimenomaan elinympäristössä tapahtuvat muutokset ovat tehokkaimpia tapoja edistää väestön terveyttä (Puska 2010, 62).

Havaitusta potentiaalista huolimatta terveellisiin elintapoihin kannustaminen verotuksen kaltaisilla taloudellisilla ohjauskeinoilla on käytännössä todettu vaikeaksi (VATT 2013a, 12). Esimerkiksi valmistevero ei toimi teorian pohjalta rakennettujen odotusten mukaisesti, koska terveydentilassa tapahtuvat muutokset ilmenevät tyypillisesti vasta pitkällä aikavälillä – kulutuksen ja haitan ajallinen ero voi olla kymmeniä vuosia. Täten myös verojen vaikutusten ja hyötyjen todistaminen on hankalaa. (VATT 2013a, 12; Rauhanen 2014.) Toisaalta myös kuluttajat arvostavat nykyistä, välittömästi saatavaa hyötyä enemmän kuin myöhemmin saatavaa (Samson 2014), jolloin useimmiten vain osittain rationaalisesti toimivat yksilöt voivat tehdä kannaltaan epäoptimaalisia valintoja verosta huolimatta. Yksilöiden tapaa tehdä valintoja tulisikin pystyä ymmärtämään ja ennustamaan nykyistä paremmin.

Järjestelmällisen, kulutusmuutoksia kuvaavan datan kerääminen on haastavaa, koska ruokavalioon keskittyvät tutkimukset eivät yleensä kerää hintatietoja ja elintarvikkeiden kokonaismyyntiluvut taas kuvaavat yksilötason käyttäytymistä huonosti (Thow 2014). Tämä osaltaan vaikeuttaa

verotuksella aikaansaatujen vaikutusten arviointia. Toistaiseksi terveysperusteisten elintarvikeverojen käyttö onkin lisääntyneestä kiinnostuksesta huolimatta ollut suhteellisen vähäistä. Puutteellinen verojen käyttö (NHF 2012, 26) ja nykyisen todistusaineiston keskittyminen nimenomaan jo olemassa oleviin veroihin (Thow ym. 2010) taas edelleen selittävät, miksei selkeää kokonaiskuvaa verojen tarjoamista mahdollisuuksista ole vielä pystytty rakentamaan.

Omalta osaltaan verojen tärkeyden perustelua vaikeuttaa aihetta käsittelevissä tutkimuksissa aikaansaatuja tulosten osittainen ristiriitaisuus. Esimerkiksi Chouinard ja kumppanit (2007) huomasivat rasvaveroa käsitelleessä yhdysvaltalais tutkimuksessaan veron olevan regressiivinen; köyhät kuluttajat kärsivät veron johdosta suurempia hyvinvointitappioita kuin hyvätuloiset. Päinvastaisesti Nordström & Thunström (2011) puolestaan havaitsivat ruotsalaistutkimuksessaan, että verouudistukset, jotka ohjaavat viljojen kulutusta terveellisempään suuntaan, ovat progressiivisia. Tällöin matalan tulotason taloudet hyötyvät kaikista tutkituista verouudistuksista, samalla kun korkeimman tuloryhmän maksamien verojen määrä kasvaa. Kotakorven ja kumppaneiden (2011) mukaan terveysperusteisen elintarvikeverotuksen aikaansaamia vaikutuksia voidaan pitää merkittävinä ennen kaikkea verosääntelyn edullisuuden ansiosta. Powell & Chaloupka (2009) kuitenkin toteavat, että epäterveellisen ruoan pienillä veronkorotuksilla ei ole merkittäviä vaikutuksia. Sen sijaan, mikäli korotukset ovat riittävän suuria, voidaan positiivisia muutoksia havaita ainakin väestötasolta tarkasteltuna.

Yhteenvedon voidaan myös todeta, että vaikka esimerkiksi sokeriveroa koskevassa kirjallisuudessa ollaan suhteellisen yksimielisiä veron käytöstä ja sen rinnalle tarvittavista muista tekijöistä, sokeriverojärjestelmä itsessään synnyttää kuitenkin vielä monia kysymyksiä. Ratkaistavana on, pitäisikö vero kohdistaa ainoastaan lisättyyn sokeriin vai myös tuotteissa luonnostaan olevaan sokeriin, jolloin verotuksen piiriin kuuluisivat myös esimerkiksi hedelmät (VM 2010, 131). Myös keinotekoisien makeutusaineiden ja niitä sisältävien tuotteiden verotukseen tulisi tässä mallissa ottaa kantaa (VM 2010, 131).

Lienee selvää, että keskustelu kansanterveyden edistämisestä verotuksellisin keinoin jatkuu. Ennen kuin terveysperusteinen elintarvikeverotus kokonaisuutena tai edes sokeriveron kaltainen yksittäinen veromalli voidaan ottaa käyttöön, tulee perustavanlaatuiset kysymykset ratkoa huolellisesti. Jotta yksiselitteinen terveysperusteinen elintarvikeverotus olisi mahdollista, tulisi ensinnäkin elintarvikkeiden luokittelutapa ”terveellisiksi” tai ”epäterveellisiksi” ratkaista. Joissakin tutkimuksissa elintarvikkeita on tähän mennessä teoreettisesti luokiteltu kvantitatiivisten

estimointien avulla perustuen siihen, millainen terveysvaikutus elintarvikkeella on. Tällöin tietyt ravintoaineparametrit määrittävät elintarvikkeen saamat ”pisteet” ja lopullinen luokittelu eri terveellisyyskategorioihin tehdään elintarvikkeiden saamien kokonaispisteiden perusteella. (esim. Mytton ym. 2007; Nnoaham ym. 2009.) Tämän kaltainen malli on työläs, mutta saattaisi laajemmassa ja asianmukaisesti standardoidussa käytössä mahdollistaa yhdenmukaisen elintarvikeluokittelun yli kansallisten rajojen.

Nordström ja Thunström (2011) nostivat esiin myös elintarvikkeiden terveellisyyttä tai epäterveellisyyttä osoittavat symbolimallit, kuten Suomen Sydänmerkin, elintarvikkeiden terveellisyysluokittelun mahdollistajina. Lisäksi Suomessa tuli joulukuussa 2016 voimaan pakattujen elintarvikkeiden energian, hiilihydraattien, proteiinin, kokonaissokerin, rasvan, tyydyttyneen rasvan ja suolan määrien ilmoittamisvelvollisuus (Evira 2016). Mikäli jotakin ruuan komponenttia alettaisiin nyt verottaa, voitaisiin veron määrä asettaa tuotteen sisältämän ravintoainepitoisuuden mukaan siten, että vero nousisi haitallisen ravintoaineen määrän kasvaessa. Terveysperusteinen valmistevero vaikuttaisi täten paitsi kuluttajien ostopäätöksiin hinnan kautta, toivottavasti myös teollisuuden tuotekehitykseen. Voimaan tulleen sääntelyn perusteella voidaan olettaa, ettei alan toimijoiden hallinnollinen taakka merkittävästi lisääntyisi, jos verotus perustuisi näihin ravintoainetietoihin. Sääntelyn puutteena voidaan kuitenkin pitää sitä, ettei vastaavia ravintoainetietoja vaadita irtomyyntituotteilta ja että lisätyn sokerin määrää ei luotettavasti voida todeta pakkaustietojen perusteella. (Sosiaali- ja terveysvaliokunta 2016.)

Suomessa on käytössä myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ravitsemusyksikön ylläpitämä elintarvikkeiden koostumustietopankki Fineli, joka sisältää tietoa suomalaisten ja Suomessa käytettävien elintarvikkeiden ravintoainekoostumuksesta (Fineli 2016). Koska palvelussa saatavilla olevat elintarvikkeiden koostumustiedot täyttävät jo teollisuuden, ruokapalvelun, tutkimuksen ja terveydenhuollon tarpeet (Fineli 2016), pohdin voisiko tietopankki toimia myös elintarvikeverotuksen tukityökaluna. Mikäli kansainvälisesti yhtenäinen elintarvikeluokittelujärjestelmä saataisiin luotua, tarjoaisi tämä todennäköisesti vankempaa pohjaa myös esimerkiksi asiaa koskevalle EU-tason päätöksenteolle.

Toinen tulevaisuudessa ratkaistava oleellinen kysymys on käytettävän elintarvikeveron muoto – tulisiko verotuksen kohteena olla elintarvike vai ravintoaine, vai voitaisiinko kummankin tyyppisiä veroja hyödyntää samanaikaisesti. Osaltaan on tärkeää huomata, että koska terveysperusteinen vero on mahdollista kohdistaa niin elintarvike- kuin ravintoaineperustaisestikin, on erilaisia

potentiaalisia veromalleja lukuinen määrä. Terveysperusteinen elintarvikevero onkin näin ollen mahdollista kohdistaa myös moniin muihin, kuin tässä tutkielmassa esiin nostettuihin tekijöihin. Kaikkia mahdollisia verotustapoja tuskin vielä on edes työstetty tai analysoitu systemaattisesti.

Kolmanneksi aiheellista on varmasti pohtia, kuinka paljon erilaisia veroja tulisi olla käytössä. Kokonaisuudessaan hyvän verojärjestelmän tulisi kuitenkin olla riittävän yksinkertainen (VATT 2013a, 1-2). Päätettäväksi tulee niin ikään se, tulisiko verotuksen ohella käyttää myös terveellisen ruoan kulutukseen kannustavia tukia – ja jos kyllä, millaisia (Irz & Niemi 2011). Tutkimukset terveellisen ruoan verohelpotusten ja hintatukien käytöstä vaikuttavat toistaiseksi olevan epäterveellisten tuotteiden verotukseen verrattuna yksimielisempiä ja melko vakuuttavia. Esimerkiksi French (2013) on havainnut, että kun vähärasvaisten välipalatuotteiden hintaa automaattissa laskettiin, lisääntyi niiden myynti prosentuaalisesti vähintään alennuksen verran. Verohelpotusten käyttöönotto voisikin olla käytännön tasolla yksinkertaisempaa ja mielestäni sen punnitseminen olisi oleellinen kysymys lähitulevaisuuden terveyspoliittisessa päätöksenteossa.

Neljänneksi päätöksentekoa kaippaa kysymys siitä, miten kova terveysperusteisen elintarvikeveron tulisi olla. Elintarvikeveron tehokkuus riippuu muun muassa veron tarkoituksesta, siitä kuinka tehokkaasti vero muuttaa tuotteen hintaa sekä siitä, kuinka kuluttajien kulutus reagoi hinnanmuutokseen (NHF 2012, 12). Esimerkiksi Mytton kumppaneineen (2012) esittää, että terveysperusteisen veron pitäisi olla vähintään 20 %, jotta sillä aikaansaataisiin merkittäviä terveyshyötyjä väestötasolla. Etenkin pikaruoka-tyylisten tuotteiden korkeampi verotus saattaisi potentiaalisesti vähentää kyseisten tuotteiden kulutusta (Murphy, Owens, Sweet & MacKillop 2016). Tulos perustunee siihen, että pikaruualle on helppoa löytää substituuotteja.

Liian kevyt verotus ei siis riitä hillitsemään kulutusta, mutta jos verotaso taas asetetaan riittävän korkeaksi, kulutuksen muutoksilla voi olla merkittäviä vaikutuksia kotimaiseen elintarviketeollisuuteen (VM 2013). Osasyys terveysperusteisten elintarvikeverojen käytön vähyyteen saattaakin olla juuri vaikuttavuuden aikaansaamiseksi tarvittavien korotusten suuruus. Merkittävillä veromuutoksilla on luonnollisesti monenlaisia vaikutuksia, jolloin myös muita kuin terveystekijöitä täytyy ottaa huomioon. Esimerkiksi Tanskassa rasvaveron käyttöönotto sai aikaan sen, että osa tanskalaisista alkoi veron vaikutuksesta tekemään ruokaostoksia naapurimaassa Saksassa (BBC 2012). Kauaskantoisia linjauksia tehtäessä ja eri veromuotojen paremmuutta arvioitaessa onkin otettava huomioon myös esimerkiksi niiden keräämisestä verottajalle ja

verotettaville aiheutuvat hallinnolliset kustannukset. Näitä kustannuksia ei kuitenkaan ole yleensä huomioitu terveysperusteista verotusta arvioivissa tutkimuksissa.

Lisäksi kovakaan vero ei välttämättä takaa ostokäyttäytymisen muuttumista ainakaan kaikkien kuluttajien kohdalla (Tuomala 2009, 206–208). Kuluttajat saattavat veron johdosta kyllä supistaa kulutustaan tietynlaisten tuotteiden osalta, mutta korvata kulutuksen muilla tuotteilla. Onnistuneessa tilanteessa esimerkiksi runsaasti tyydyttynyttä rasvaa sisältävät tuotteet korvataan vähärasvaisilla tuotteilla. Aina näin ei kuitenkaan tapahdu, vaan kuluttajien valitsematta jättämät elintarvikkeet saattavat myös korvautua kokonaan toisenlaisilla, mahdollisesti toisella tapaa epäterveellisillä tuotteilla. Lopputulos voi tällöin olla jopa alkutilannetta huonompi. Verotusta ja sen ankaruutta suunniteltaessa onkin aina huomioitava myös sen kulutusta ohjaava vaikutus. Esimerkiksi alkoholin syntiverotuksen kohdalla on nähty, että vero voi vähentää alkoholin kulutusta, mutta toisaalta myös ohjata suurkuluttajia käyttämään haitallisempia korvikkeita. (Rauhanen 2014; Tuomala 2009, 206–208.)

Ei myöskään voida unohtaa sitä, että kuluttajien ruokaan liittyviin valintoihin vaikuttavat hinnan ohella toki myös monet muut tekijät. Esimerkiksi mikäli kulutuspäätösten tunnelataus on suuri tai kulutus perustuu pitkälti tottumukseen, hintapolitiikalla saavutettavat vaikutukset jäänevät pieneksi (Just & Payne 2009). Tästä esimerkkinä voisi olla jäätelönsyönti auringonpaisteella. Suomessa niin ikään aukioloaikojen vapautuminen, valikoimien parantuminen ja yhä kattavammat ruuan kotiinkuljetuspalvelut mahdollistavat aiempaa moninaisempien ruokakorien rakentamisen kellonajasta tai sijainnista riippumatta.

Aivan viime aikoina myös ruuan verkkokauppa on yleistynyt ja verkosta voi tilata etukäteen esimerkiksi viikon ”ruokakassin”. Tämän kaltaiset palvelut koen positiivisena mahdollisuutena kuluttajien ruokavalintojen kohentamiseksi: Kun viikon ruuat tilataan suunnitelmallisesti ennakoon, vähentyvät ärsykkeet epäterveellisille heräteostoksille huomattavasti. Niin ikään Kanadassa kiinnostusta herättäneet elintarvikepakkausten varoitusmerkit ja tuotteen ravintoainekoostumusta havainnollistavat kuvat (ks. esim. kuva 6, s. 44) näen hyvinkin potentiaalisina tulevaisuuden toimintamalleina laajamassakin käytössä. Mielestäni behavioristisen taloustieteen havaintoja kuluttajan valintoihin vaikuttavista moninaisista tekijöistä voitaisiin tällä tavalla hyödyntää tehokkaasti.

Terveysperusteinen elintarvikeverotus on enenevässä määrin herättänyt kiinnostusta vasta viime vuosina. Kysymyksenä aihe ei olekaan vielä läheskään loppuun käsitelty, vaan ratkaisevia poliittisia päätöksiä tultaneen tekemään lähivuosina. Vaikka tässä tutkielmassa tarkasteltiin terveysverojen mahdollisuuksia ainoastaan yleisesti väestötasolla, on lähitulevaisuutta ajatellen tärkeää huomioida myös eri ikä- ja sosioekonomisten ryhmien erityispiirteet. Esimerkiksi tupakan verotusta koskevat tutkimukset ovat pystyneet osoittamaan nuorten olevan aikuisväestöä herkempiä veron- ja hinnanmuutoksille. Tämän ansiosta on tehokkaasti pystytty vaikuttamaan nuoriin sukupolviin ja mahdollisesti myös heidän terveyskäyttäytymiseensä aikuisiässä. (Andrejeva ym. 2010.)

Mielestäni on aiheellista kysyä, miksei samanlaisia vaikutuksia olisi saavutettavissa myös elintarvikkeisiin kohdistuvilla verotoimenpiteillä? Uskon, että kuten terveyspolitiikoilla yleensäkin, myös elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla voi suorien vaikutusten lisäksi olla myös kauaskantoisempia vaikutuksia. Esimerkiksi aikuisuuden ruokailutottumusten perusta rakennetaan pitkälti jo lapsuudessa ja nuoruudessa. Näin ollen terveysperusteista elintarvikeverotusta voitaneen perustella myös lasten aseman kautta, sillä verotuksella voitaisiin edesauttaa kaikkien perheiden yhtäläisiä mahdollisuuksia tarjota lapsilleen terveelliset ruokatottumukset. Terveydelle haitallisia elintapoja vähentäessään verotuksella olisi vaikutusta lasten kotiolosuhteisiin ja tätä kautta tulevien sukupolvien terveyteen.

Tämän tutkielman lähteinä käytettyjen tutkimusten puutteina näen joidenkin tutkimusten pienen otoskoon ja lyhyet interventiot. Eri verojen vaikuttavuuden vertailua puolestaan vaikeutti se, että useissa tutkimuksissa oli paneuduttu useampiin erilaisiin veroihin tai veromalleihin, ja vain yhteen veroon keskittyneitä tutkimuksia oli vaikea löytää. Lisäksi vain yksittäisiin ruokiin tai ravintoaineisiin keskittyneet tutkimukset ovat saattaneet yliarvioida tutkittujen verojen vaikutuksen, sillä niissä ei ole tarpeeksi kattavasti pystytty ottamaan huomioon veron aiheuttamaa kulutuksen siirtymää toisiin tuotteisiin (esim. Thow ym. 2010). Lähteissä nostettiinkin lähes toistuvasti esille tarve terveysveroja koskeviin pitkittäistutkimus- tai pilottikoetyyppisiin lisätutkimuksiin. Myös pilottikokeet, joissa terveellistä ruokaa tuetaan, voisivat omalta osaltaan antaa lisänäyttöä hintapolitiikkakysymyksiin. (Esim. Powell & Chaloupka 2009.)

Lähteiden vahvuutena puolestaan näen sen, että aineistonani oli myös laajoja kirjallisuuskatsauksia, jotka kokosivat monipuolisesti yhteen kansainvälistä näyttöä ruokaverojen ja -tukien vaikutuksista. Näin ollen käsitelty aineisto muodostui työn laajuuden huomioon ottaen melko kattavaksi. Lisäksi lähteiden joukossa oli niin suomalaisia, pohjoismaisia kuin kansainvälisiäkin tutkimuksia, mikä

mahdollisesti aiheen maailmanlaajuisen tarkastelun.

Aihetta koskevaan kirjallisuuteen paneutumisen ja tämän tutkielman myötä uskon yhä vahvemmin, että uusia oivalluksia ja innovaatioita on mahdollista aikaansaada terveysperusteisen elintarvikeverotuksen tiimoilta. Aihe on haastava, sillä useita perustavanlaatuisia kysymyksiä (esimerkiksi ”terveellisen” ja ”epäterveellisen” elintarvikkeen määritelmät) on yhä ratkaistavana. Toisaalta nimenomaan tämä antaa mahdollisuuksia ottaa urauurtavia askeleita teorian rakentamisen saralla ja vahvistaa aiheeseen liittyvää näyttöä. Itse näen terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vartenotettavana mahdollisuutena edesauttaa yksilön terveyttä edistäviä valintoja ja tätä kautta lähteä purkamaan vallitsevaa lihavuusepidemiaa ja sen taustatekijöitä – näin ollen tämän kaltaiselle verotukselle on selkeästi tarvetta. Onnistuessaan tällä saattaisi olla vaikutusta kansanterveyteemme myös laajemmassa mittakaavassa.

Lähitulevaisuuden tarpeena koen systemaattisten pilottihankkeiden ja –kokeilujen tekemisen erilaisten toteutettavissa olevien elintarvikeverojen osalta. Tutkimukset eivät missään nimessä saa keskittyä ainoastaan jo käytössä oleviin veroihin. Esimerkiksi valittujen tuotteiden hinnoittelun tai kauppojen viikonlopputarjousten kokeiluluontoiset muutokset voisivat tarjota mahdollisuuden tehdä havaintoja hintapolitiikan vaikutuksista kuluttajien ostokäyttäytymiseen. Mahdollisia veromuutoksia voitaisiin tällä tavoin demonstroida yhdessä kaupan tai kauppaketjun kanssa toteutetulla pilottihankkeella, ja lopulta aikaansaada arvokasta, päättäjien kaipaamaa tietoa käytännön päätöksenteon pohjaksi. Tulevaisuuden tutkimustyötä ajatellen olisi hienoa, mikäli esimerkiksi kauppaketjujen etukorttijärjestelmiin tallentuvaa yksilötason kulutusdataa olisi mahdollista hyödyntää pilottiveromallien aikaansaamien vasteiden seurannassa. Tällöin kulutusmuutoksia voitaisiin tarkastella paitsi elintarvikkeiden kokonaismyyntilukutasolla, myös esimerkiksi talouskohtaisesti.

Suomen terveystieteistä päätöksentekoa ajatellen uskon, että erilaisten veromallien pilotointi ja käyttöönotto nimenomaan kotimaassamme antaisi arvokasta tietoa, sekä rakentaisi pohjaa laajempien päätösten tekemiselle tulevaisuudessa. Esimerkiksi Kotakorven ja kumppaneiden (2011) mukaan elintarvikkeiden käyttötottumuksissa on niin paljon maakohtaista vaihtelua, ettei toisen maan aineiston perusteella laskettuja kysyntäjoustoja voi välttämättä käyttää arvioimaan veromuutosten mahdollisia vaikutuksia Suomessa. Toisaalta myös nimenomaan suomalaisten kuluttajien valintojen ja ostopäätösten takana olevien tekijöiden perusteellinen selvittäminen olisi mielestäni olennaista.

Jotta pystymme lopulta löytämään tehokkaat instrumentit yksilöiden kulutustottumusten parantamiseksi ja edelleen kohdistamaan nämä instrumentit ja käytössä olevat voimavaramme oikein, tarvitsemme tietoa kuluttajien valintojen takana vaikuttavista tekijöistä. Tässä tarvittaneen monitieteistä tutkimusta. Uskon, että tulevaisuudessa esimerkiksi neurotaloustiedettä tultaneen enenevässä määrin hyödyntämään kuluttajakäyttäytymisen ja yksilön ruokavaliota koskevien valintatilanteiden ymmärtämisessä. Neurotaloustiede perustuu aivojen aktiivisuutta koskevan empiirisen aineiston käyttämiseen yksilöiden taloudellisen käyttäytymisen ymmärtämisessä. Koska metodi on erityisen käyttökelpoinen tutkittaessa päätöksentekoon vaikuttavia muuttujia, oppimisprosesseja ja tunteiden merkitystä (Wilkinson 2008, 13), saattaisi sillä olla edellytyksiä nostaa kuluttajan käyttäytymisen ymmärtäminen ja sitä kautta myös terveysverojen suunnittelun prosessi kokonaan seuraavalle tasolle.

LÄHTEET

- Aalto, K. & Peltoniemi, A. 2014. Elintarvikkeiden kulutusmuutokset kotitalouksissa 2006–2012. Kuluttajatutkimuskeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 10/2014.
- Alastalo, M. 2013. Verotusta koskevat hallituksen esitykset eduskunnalle hallituskaudella 2007–2010 sosioekonomisten terveyserojen kaventamisen näkökulmasta – onko esitysten terveysvaikutuksia arvioitu? Tampereen yliopisto. Terveystieteiden yksikkö. Pro gradu -tutkielma.
- An, R. 2013. Effectiveness of subsidies in promoting healthy food purchases and consumption: a review of field experiments. *Public Health Nutrition* 16 (7), 1215-1228.
- Andreyeva, T., Long, M.W. & Brownell, K.D. 2010. The Impact of Food Prices on Consumption: A Systematic Review of Research on the Price Elasticity of Demand for Food. *American Journal of Public Health*. 100 (2), 216-222.
- Aro, A., Mutanen, M. & Uusitupa, M. 2012. Ravitsemustiede. Kustannus Oy Duodecim. Keuruu.
- Aronen, S. 2014. Terveysperusteinen elintarvikeverotus – Voidaanko kansanterveyttä edistää elintarvikkeiden erilaisella verokohtelulla? Tampereen yliopisto. Terveystieteiden yksikkö. Kandidaatintutkielma.
- Ball, K., McNaughton, S.A., Ni Mhurchu, C., Andrianopoulos, N., Inglis, V., McNeilly, B., Le, H.N.D., Leslie, D., Pollard, C. & Crawford, D. 2011. Supermarket Healthy Eating for Life (SHELF): protocol of a randomised controlled trial promoting healthy food and beverage consumption through price reduction and skillbuilding strategies. *BMC Public Health* 11 (715), 1-11.
- BBC News Europe 2012. Denmark to abolish tax on high-fat foods. Viitattu 30.1.2017. <http://www.bbc.com/news/world-europe-20280863>
- Briggs, A. 2016. Sugar tax could sweeten a market failure. *Nature* 531, 551.
- Bødker, M., Pisinger, C., Toft, U., Jørgensen, T. 2015. The rise and fall of the world's first fat tax. *Health Policy* 119 (6), 737-742.
- Capewell, S. & Lloyd-Williams, F. 2017. Promotion of healthy food and beverage purchases: are subsidies and consumer education sufficient? *The Lancet Public Health* 2 (2), 59-60.
- Cherukupalli, R. 2010. A Behavioral Economics Perspective on Tobacco Taxation. *Am J Public Health* 100 (4), 609–615.
- Chouinard, H., Davis, D., LaFrance, J. & Perloff, J. 2007. Fat Taxes: Big Money for Small Change. *Forum for Health Economics & Policy* 10 (2), 1-30
- Congdon, W. J; Kling, J. R; Mullainathan, S. 2009. Behavioral Economics and Tax Policy. *National Tax Journal* 62 (3), 375-386.

- Cornelsen, L., Green, R., Turner, R., Dangour, A.D., Shankar, B., Mazzocchi, M. & Smith, R.D. 2015. What Happens to Patterns of Food Consumption when Food Prices Change? Evidence from A Systematic Review and Meta-Analysis of Food Price Elasticities Globally. *Health Economics* 24 (12), 1548–1559.
- Dellava, J.E., Bulik, C.M. & Popkin, B.M. 2010. Price Changes Alone Are Not Adequate to Produce Long-Term Dietary Change. *The Journal of Nutrition* 140, 1887–1891.
- Drewnowski, A. & Darmon, N. 2005. Food Choices and Diet Costs: an Economic Analysis. *The Journal of Nutrition* 135 (4), 900-904.
- Eduskunta 2017. Valiokunnan lausunto StVL 6/2016 vp - HE 137/2016 vp. Viitattu 7.3.2017. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/StVL_6+2016.aspx
- Eerola, E. & Rauhanen, T. 2009. Arvonlisäverotus kokonaistarkasteluun. Teoksessa Eerola, E., Kari, S. & Pehkonen, J. (toim.) Verotuksen ja sosiaaliturvan uudistaminen – miksi ja mihin suuntaan? VATT JULKAISUT 54. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 193–220.
- Elintarviketurvallisuusvirasto Evira. Ravintoainemerkinnät. Muokattu 31.3.2016. Viitattu 27.1.2017. <https://www.evira.fi/elintarvikkeet/tietoa-elintarvikkeista/pakkausmerkinnat/ravintoarvomerkinnat/>
- Epstein, L.H., Dearing, K.K., Roba, L.G. & Finkelstein, E. 2010. The Influence of Taxes and Subsidies on Energy Purchased in an Experimental Purchasing Study. *Psychological Science* 21 (3), 406–414.
- European Commission 2016. VAT rates applied in the Member States of the European Union. Situation at 1st of August 2016. Viitattu 27.1.2017. http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf
- European Commission 2012. Survey on Members States' Implementation of the EU Salt Reduction Framework. Viitattu 4.2.2017. http://ec.europa.eu/health/sites/health/files/nutrition_physical_activity/docs/salt_report1_en.pdf
- Fletcher J.M., Frisvold, D.E. & Tefft, N. 2010. The effects of soft drink taxes on child and adolescent consumption and weight outcomes. *Journal of Public Economics* 94, 967-974.
- Food drink tax EU. Why Food & Drink Taxes Won't Work. The facts about food and drink taxes. Viitattu 10.2.2017. <http://www.fooddrinktax.eu/>
- Franck, C., Grandi, S.M., Eisenberg, M.J. Taxing junk food to counter obesity. 2013. *American Journal of Public Health* 103 (11), 1949-1953.
- French, S.A. 2013. Pricing Effects on Food. *The Journal of Nutrition* 133 (3), 841-843.
- Gonza'lez-Zapata, L.E., Alvarez-Dardet, C., Millstone, E., Clemente-Go'mez, V., Holdsworth, M., Ortiz-Moncada, R., Lobstein, T., Sarri, K., De Marchi, B. & Horvath, K.C. 2010. The potential role of taxes and subsidies on food in the prevention of obesity in Europe. *Journal of Epidemiology & Community Health* 64, 696-704.

Harvard School of Public Health 2014 (a). The nutrition source. Healthy Eating Plate & Healthy Eating Pyramid. Viitattu 4.2.2017. <http://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/healthy-eating-plate/>

Harvard School of Public Health 2014 (b). The nutrition source. Protein. Viitattu 30.1.2017. <http://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/what-should-youeat/protein>

Hawkes, C. 2012. Food taxes: what type of evidence is available to inform policy development? Nutrition Bulletin 37 (1), 51–56.

Helsingin Sanomat 15.12.2016. Osa lapsista ei pääse enää kyykkyyyn eikä pysty istumaan selkään suorassa – tutkimus piirtää karun kuvan koululaisista. Viitattu 7.2.2017. <http://www.hs.fi/urheilu/art-2000005007157.html>

Hursh, S.R. & Roma, P.G. 2015. Behavioral Economics and the Analysis of Consumption and Choice. Managerial and Decision Economics 37 (4-5), 224–238.

Hyytinen, A. & Maliranta, M. 2015. Yritysjohdon taloustiede. Spillover Economics.

Irz, X. & Niemi, J. 2011. MTT Taloustutkimus. Kohdennettujen elintarvikeverojen tehokkuus terveellisen ruokavalion ja ravitsemusterveysten edistäjinä: Katsaus kansainvälisistä ja suomalaisista tutkimuksista saatuu näyttöön. MTT raportti 32. Viitattu 27.1.2017. <http://www.mtt.fi/julkaisut/talous/elintarvikevero.pdf>

Jensen, J. & Smed, S. 2007. Cost-effective economic instruments in nutrition policy. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity 4 (10), 1-12.

Just, D.R. & Payne, C.R. 2009. Obesity: Can Behavioral Economics Help? Annals of Behavioral Medicine 38 (1), 47–55.

Kotakorpi, K., Härkänen, T., Pietinen, P., Reinivuo, H., Suoniemi, I. & Pirttilä, J. 2011. Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vaikutukset kansalaisten terveydentilaan ja terveyseroihin. THL-raportti 7 / 2011. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://julkari.fi/bitstream/handle/10024/80361/4ef42de1-2ac2-470c-ba28-bbddd1890788.pdf?sequence=1>

L 17.12.2010/1127. Laki virvoitusjuomaverosta. Valtion säädöstietopankki Finlex, Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 27.1.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101127>

L 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki. Valtion säädöstietopankki Finlex, Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 27.1.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L7P81>

Lacaniño, R.D., Cash, S.B. & Adamowicz, W.L. 2011. Heterogeneous Consumer Responses to Snack Food Taxes and Warning Labels. The Journal of Consumer Affairs. Spring 2011, 108–122.

Laibson, D. & List, J.A. 2015. Behavioral Economics in the classroom. Principles of (Behavioral) Economics. American Economic Review: Papers & Proceedings 105 (5), 385–390.

Lobstein, T. & Davies, S. 2008. Defining and labelling 'healthy' and 'unhealthy' food. *Public Health Nutrition*: 12 (3), 331–340.

Madden, D. 2015. The poverty effects of a "fat-tax" in Ireland. *Health Economics* 24, 104–121.

Mozaffarian, D., Rogoff, K.S. & Ludwig, D.S. 2014. The Real Cost of Food. Can Taxes and Subsidies Improve Public Health? *The Journal of American Medical Association* 312 (9), 889-890.

Murphy, C.M., Owens, M.M., Sweet, L.H. & MacKillop, J. 2016. The substitutability of cigarettes and food: A behavioral economic comparison in normal weight and overweight or obese smokers. *Psychology of Addictive Behaviors*, 30 (8), 857-867.

Mytton, O., Clarke, D., & Rayner, M. 2012. Taxing unhealthy food and drinks to improve health. *BMJ* 344 (2931), 1-7.

National Heart Forum 2012. What is the role of health-related food duties? Viitattu 27.1.2017 http://www.worldobesity.org/site_media/uploads/UKHF_duties.pdf

Niebylski, M.L., Redburn, K.A., Duhaney, T. & Campbell, N. 2015. Healthy food subsidies and unhealthy food taxation: A systematic review of the evidence. *Nutrition* 31 (6), 787-795.

Niskakangas, H. 2014. Johdatus Suomen verojärjestelmään. Alma Talent.

Niskakangas, H. 2011. Veropolitiikka. WSOYpro Oy.

Nnoaham, K.E., Sacks, G., Rayner, M., Mytton, O. & Gray, A. 2009. Modelling income group differences in the health and economic impacts of targeted food taxes and subsidies. *International Journal of Epidemiology* 38, 1324–1333.

Nordgren, A. 2012. Ethical Issues in Mitigation of Climate Change: The Option of Reduced Meat Production and Consumption. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 25 (4), 563-584.

Nordström, J. & Thunström, L. 2011. Can targeted food taxes and subsidies improve the diet? Distributional effects among income groups. *Food Policy* 36, 259–271.

Nykänen, P. (toim.) 2013. Johdatus oikeusjärjestykseen. Kopio Niini Finland Oy. Tampere.

O'Donoghue, T. & Rabin, M. 2005. Optimal taxes for sin goods. *Swedish Economic Policy review* 12 (2005), 7-39.

O'Donoghue, T. & Rabin, M. 2000. The Economics of Immediate Gratification *Journal of Behavioral Decision Making* 3 (2000), 233-250.

Ontario Medical Review 2012. Applying lessons learned from anti-tobacco campaigns to the prevention of obesity. OMA Policy Paper October 2012, 12-15.

Orton, M. & Davies, R. 2009. Exploring Neglected Dimensions of Social Policy: The SDW, Fiscal Welfare and the Exemplar of Local Taxation in England. *Social Policy and Administration* 43, 33–53.

Panimoliitto. Virvoitusjuomavero. Viitattu 30.1.2017.
<http://www.panimoliitto.fi/verotus/virvoitusjuomavero/>

Peltoniemi, A. 2013. Ruokakorin hintakehitys. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmää 144/2013. Viitattu 27.1.2017.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152328/Ruokakorin_hintakehitys.pdf?sequence=1

PETA. Tax meat. Viitattu 30.1.2017. <http://www.peta.org/features/tax-meat/>

Pohjola, M. 2014. Taloustieteen oppikirja. Sanoma Pro Oy Helsinki.

Pomeranz, J. 2014. Sugary beverage tax policy: lessons learned from tobacco. American Journal of Public Health 104 (3), 13-15.

Powell, M. & Chaloupka, F. 2009. Food Prices and Obesity: Evidence and Policy Implications for Taxes and Subsidies. Milbank Quarterly 87 (1), 229–257.

Puska, P. 2010. Kroonisten kansantautien ehkäisy 2010-luvulla. – Mitä olemme oppineet neljän vuosikymmenen aikana? Teoksessa Ståhl, T. & Rimpelä, A. (toim.) Terveystieteen edistäminen tutkimuksen ja päätöksenteon haasteena. Helsinki: Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos, 55–66.

Rantanen, M. 2013. Makeisvero laajenemassa kekseihin. Helsingin Sanomat [online]. Viitattu 16.7.2014 <http://www.hs.fi/kotimaa/Makeisvero+laajenemassa+kekseihin+/a1365958564817>

Sacks, G., Veerman, J.L., Moodie, M. & Swinburn, B. 2011. ‘Traffic-light’ nutrition labelling and ‘junk-food’ tax: a modelled comparison of cost-effectiveness for obesity prevention. International Journal of Obesity 35, 1001–1009.

Samson, A. (Ed.) 2015. The Behavioral Economics Guide 2015 (with an introduction by Dan Ariely). Viitattu 27.1.2017. <http://www.behavioraleconomics.com>

Samson, A. (Ed.) 2014. The Behavioral Economics Guide 2014 (With a Foreword by George Loewenstein and Rory Sutherland). Viitattu 30.1.2017. <http://www.behavioraleconomics.com>

Simon, H. 1957. A Behavioral Model of Rational Choice, teoksessa Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting. New York, Wiley.

Smed, S. 2012. Financial penalties on foods: the fat tax in Denmark. Nutrition Bulletin 37, 142–147.

Snowdon, C. 2016. Sugar taxes: A Briefing. Institute of Economic Affairs. January 2016. Viitattu 10.2.2017. <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/IEA%20Sugar%20Taxes%20Briefing%20Jan%202016.pdf>

Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta 2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi makeisten, jäätelön ja virvoitusjuomien valmisteverosta annetun lain sekä eräiden juomapakkausten valmisteverosta annetun lain 3 §:n ja liitteen muuttamisesta. Valiokunnan lausunto StVL 6/2016 vp— HE 137/2016 vp. Viitattu 9.2.2017. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/StVL_6+2016.pdf

Streletskaia, N.A., Rusmevichientong, P., Amatyakul, W. & Kaiser, H.M. 2014. Taxes, subsidies, and advertising efficacy in changing eating behavior: An experimental study. *Applied Economic Perspectives and Policy* 36 (1), 146-174.

Suomen Sosiaali- ja Terveysministeriö. Elintavat ja elinympäristö. Viitattu 27.1.2017.
<http://stm.fi/elintavat-ja-elinymparisto>

Sydänmerkki. Viitattu 25.2.2017. <http://www.sydänmerkki.fi/sydänmerkki>

Taloussanomat 21.12.2016. Asiantuntijat vaativat Suomeen suolaveroa – näin se vaikuttaisi. Viitattu 10.2.2017. <http://www.iltasanomat.fi/taloussanomat/art-2000005016387.html>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016. Fineli. Elintarvikkeiden koostumustietokanta. Versio 17 (20.1.2016). Viitattu 9.2.2017. <https://fineli.fi/fineli/fi/index>

Thaler, R.H. 2015 (suom. Kimmo Pietiläinen). Väärin käyttäytyminen. Käyttäytymistaloustieteen synty. Tammerprint Oy. Tampere.

Thow, A-M., Downs, S. & Jan, S. 2014. A systematic review of the effectiveness of food taxes and subsidies to improve diets: Understanding the recent evidence. *Nutrition Reviews* 72 (9), 551-565

Tiffin, R. & Arnoult, M. 2011. The public health impacts of a fat tax. *European Journal of Clinical Nutrition* 65, 427–433.

Tilastokeskus 2010. Tulonjakotilasto 2008, pienituloisuus (ennakko). Tulot ja kulutus 2010. Viitattu 27.1.2017. https://www.stat.fi/til/tjt/2008/01/tjt_2008_01_2010-01-26_fi.pdf

Tulli 2014. Valmisteverotuksen asiakasohje 3. Makeis-, jäätelö- ja virvoitusjuomaverot. 25.6.2014. Viitattu 7.7.2014

Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2014. Terveyttä ruoasta! Suomalaiset ravitsemussuositukset 2014. Viitattu 30.1.2017.
https://www.evira.fi/globalassets/vrn/pdf/ravitsemussuositukset_2014_fi_web.3_es-1.pdf

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus 2013 (a). Hyvän veropolitiikan periaatteet. VATT Analyysi. Julkaisut 63:2013. Viitattu 28.1.2017. http://www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/j63.pdf

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus 2013 (b). Terveellisten elintapojen taloudelliset ohjauskeinot. Muistiot 30. Helmikuu 2013. Viitattu 21.2.2017.

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus Muistiot 2012. Makeisvero – tehokasta kulutusverotusta vai kulutuskäyttäytymisen ohjausta? Muistio 21. Helsinki 2012.

Valtionvarainministeriö (1). Valmisteverotus. Viitattu 27.1.2017.
<http://vm.fi/verotus/valmisteverotus>

Valtionvarainministeriö 2016. Budjettikatsaus 2017. Viitattu 27.1.2017.
<http://verkkojulkaisut.vm.fi/zine/98/article-14563>

Valtiovarainministeriö 2013. Sokeriverotyöryhmän loppuraportti 03/2013. Viitattu 1.2.2017. <http://docplayer.fi/3631015-Sokeriverotyoryhman-loppuraportti-03-2013-verotus.html>

Valtiovarainministeriö 2012. Arvonlisäverotus. Viitattu 27.1.2017. https://www.vm.fi/vm/fi/10_verotus/04_arvonlisaverotus/index.jsp

Valtiovarainministeriö 2010. Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisuja 51 / 2010.

Varian, H.R. 2010. Intermediate Microeconomics A Modern Approach. 8th Edition. W. W. Norton & Company. New York.

Verohallinto 2016. Valmistevero. Viitattu 15.2.2017. https://www.vero.fi/fi-FI/Yritys_ja_yhteisoasiakkaat/Valmisteverotus

Verohallinto 2016. Virvoitusjuomavero. Viitattu 10.2.2017. https://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Valmisteverotus/Virvoitusjuomavero

Verohallinto 2011. Sanasto. Viitattu 27.1.2017. http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Sanasto

World Health Organization 2016. Obesity and overweight. Viitattu 10.2.2017. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/>

World Health Organization 2012. Regional office for Europe. Hungary taxes unhealthy foods. Viitattu 7.2.2017. <http://www.euro.who.int/en/countries/hungary/news/news/2012/01/hungary-taxes-unhealthy-foods>

World Health Organization 2004. Global strategy on diet, physical activity and health. Geneva 2004. Viitattu 30.1.2017. http://www.who.int/dietphysicalactivity/strategy/eb11344/strategy_english_web.pdf

World Health Organization 1986. Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion, Ottawa, Canada, 17–21 November 1986. Viitattu 7.2.2017. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/129532/Ottawa_Charter.pdf?ua=1

Wilkinson, N. 2008. An introduction to behavioral economics. Palgrave Macmillan.

Kuvien lähteet

Kuva 1:

Varian, H.R. 2010. Intermediate Microeconomics A Modern Approach. 8th Edition. W. W. Norton & Company. New York. Sivu 22.

Kuva 2:

Varian, H.R. 2010. Intermediate Microeconomics A Modern Approach. 8th Edition. W. W. Norton & Company. New York. Sivu 74.

Kuva 3:

Sydänmerkki. Haettu 25.2.2017.

<http://ammattilaiset.sydanmerkki.fi/elintarviketeollisuus/sydaenmerkin-logot>

Kuva 4:

Valtion ravitsemusneuvottelukunta 2014. Terveyttä ruoasta! Suomalaiset ravitsemussuositukset 2014. Haettu 19.2.2017.

https://www.evira.fi/globalassets/vrn/pdf/ravitsemussuositukset_2014_fi_web.3_es-1.pdf

Kuva 5:

Daily Mail 2013. Red labels to warn of unhealthy food: Logos to appear on items considered 'bad' for health in anti-obesity drive. Päivitetty 19.6.2013. Haettu 19.2.2017.

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2344177/Red-labels-warn-unhealthy-food-Logos-appear-items-considered-bad-health-anti-obesity-drive.html>

Kuva 6:

Treehugger.com. Ontario Doctors Call for Warning Labels on Junk Food Like Those on Cigarettes.

Haettu 4.2.2017. <http://www.treehugger.com/health/ontario-doctors-call-warning-labels-junk-food-those-cigarettes.html>